

OALDIXE

Goroldioa (“musgo”). Uretan geldirik dagoen harriari nahiz beste zernahiri egiten zaio goroldioa. Uretan denbora luzean erabili gabe geldirik zegoen txalupari ere azpiko aldean goroldioa (*oaldixe*) egiten zitzaion. Uraren azpian egonik, marea jaisten denean baizik agertzen ez diren harriek ere goroldioz jantzita azaltzen dira. Zartada bat baino gehiago hartu ondoren ikasi genuen horrelako harri baten gainean hanka jarritz gero irrist egitea seguru zela. *Mari beian euala atxetatik Ondarruko plaittik Saturranean aringaingan juten giñanin bagenkixen oaldixe eukan arrixan gañin ezin gendule ainkaik ipiñi* (Marea behean zegoenean Ondarroako hondartzatik *Saturrarana* harkaitzez harkaitz korrika joaten ginenean, bagenekien goroldioa zuen harriaren gainean ezin genuela hankarik jarri). Aspaldi idatzi zuen Axularrek: “*dabilan harriari etzaika goroldiorik lotzen*”. Geldirik zegoenari, aldiz, bai. Fenomeno hori laster egiaztatu genuen geure begiz. Ordea, horretarako, harriak uretan behar zuen egon. *Sikotan dan arrixai, mille urtin geldik eon arren sekule ezgako oaldirik engo* (Lehorrean dagoen harriari, mila urtean geldirik egon arren, ez zaio inoiz goroldiorik lotuko). *Oaldixe etteko umedaziñoi ero bustixe birde* (Goroldioa sortzeko hezetasuna edo bustia behar da). Ikus, *musgu*.

OBÁ

1.- Nahiago nuke! (“ojalá”). *Oba, ortxe beruz dule ainki ausiko baleu* (Nahiago nuke hortxe beheantx doala hanka hautsiko balu). *Oba ez balitt agertuko* (Nahiago nuke agertuko ez balitz).
2.- *Obá bai*. Askoz hobeto (“mucho mejor”). Aldez aurretik adierazi den zerbaiti gehitzen zaio. “*Areik gaur ezti etorriko bazkaltzea*”, moduko desioa norbaitek adieraztean, hori gertatzea nahiko lukeen beste batek erantsiko luke: *Oba bai* (Askoz hobeto, ez balirateke etorriko).
3.- *Obázu*. Horrelakorik ez, gero! (“ni se te ocurra”). Pertsona nagusiek erabiltzen zuten, gazte eta umeen ideia eta burutazio makurrei mugak ipini nahiz. Noski, aditza, dagokion pertsonan: *obazu, obazue, obarau, obarabe...* (hitzez hitz: hobe duzu, hobe duzue, hobe du, hobe dute) *Beko Alejandro itsuai entradan otzari ipiñikotzau ia jaustendan* (Beheko Alejandro itsuari saskia ipiniko diogu atarian ea erortzen den). Horrelako burutazio okerrean bat adierazten bagenuen, aldamenetik nagusiren batek berehala esango zigun, *Obazue!* Ondoren, egitea ala ez, gure esku geratzen zen; baina, egiten bagenuen ondorioak jasotzea seguru geneukan.

OBÁIK!

Kontatu dutena baino askoz handiagoa dakienak sarrera gisara erabiltzen duen berba. *Bizikletan Mutrikure juntazela! Obaik eiñddou guk: alkilerreko bizikleta txikixetan Milloiai buelti emotzau* (Bizikletaz Mutrikura joan zaretela! Hori ez da ezer gun egin dugunarekin konparatuz: alokatutako bizikleta txikietan Lekeitiotik Berriatuatik buelta egin dugu). *Sagradak arrantzu eiñddabela! Obaik eiñddau Tobanekuk* (*Sagrada* txalupak asko harrapatu duela! *Tobanekuk* askoz gehiago).

OBEDEZIU

Obeditu, esana egin (“obedecer”). Gure aurreko belaunaldikoek “*obediu*” esaten zuten. Honen sinonimoak: “*esana eiñ*” eta “*esana bete*”. *Zarrauai obedeziu enbiakue, txistik eiñbaik* (Zaharragoei obeditu egin behar zaie, protestarik egin gabe).

OBEDIENTI

Esanekoa (“obediente”). *Esaneku* ere beti erabili izan dugu. *Obedienti* *ezpaza ixaten pagabaik geatukozaz* (Esanekoa izaten ez bazara pagarik ez duzu izango). Ikus, *esaneku*.

OBERLEKU

Duroa, bost pezetakoa (“billete de cinco pesetas”). Gure garaian bost pezetako txanponik ez zegoen; paperezkoak ziren. Kolore berdea zuen. *Oberlekoik eukibaik etten genduzen gauza asko; eta oberleku geunkanin gexa* (Durorik eduki gabe gauza ugari egiten genituen, eta

duroaren jabe ginenean gehiago). *Oberleku geunkanin aberatsak* (Duroa genuenean aberats sentitzen ginen).

Oberleku: hogeï errealekoa. Pezeta batek lau erreal, eta duroak bost pezeta balio zituen, beraz, hogeï erreal. Igandeetan etxean paga ematen ziguten: pezeta bat. Izeba edo osabaren batek (osaba Jonek) ematen zigun beste bat. Pagatzat durorik ez genuen jasotzen.

Aita itsasotik etxeratzen zenean (hamar egunetik behin), arrain eta marisko ugari ekartzen zuen, eta amak, hara eta hona (osaba eta izeben etxeetara) bidaltzen gintuen arrain zuri freskoa eramatera. Etxe batzuetan gaileta edo gozokia ematen ziguten eskupekotzat, beste batzuetan pezeta bat, eta bazegoen duroa ematen zuenik ere. *Sagasta tabernako ixiko Jospak oberleku. Etxas!* (*Sagasta* tabernako izeba Jospak duroa ematen zuen. Hura pagotxa!). Izan ere garai hartan *oberleku* diru handia zen, eskupeko potoloa. Ondo genekien nork zer ematen zuen. Denok nahi izaten genuen hara arraina eraman. Hortik sortzen ziren gure arteko istiluak: *Gerra mundiala!*. *Ezan bardin ixaten galleti artzi ero oberleku artzi* (Ez zen berdin gaileta jasotzea edo duroa jasotzea).

OBETO

Asko, ugari (“en abundancia”). *Soki bizue? Sokioi obetora gurin* (Soka behar al duzue? Soka ugari dago gure etxean). *ArraÑe obeto euan ordun* (Garai hartan arraina ugari zegoen).

OBILLU

Harila (“ovillo”). Hari, artile-hari, edo soka, pilota forman bilduta. *Umintzako jertsa etteko, olako dozenerdi bat estanbre obillo bikottuaz* (Umearentzat jertsea egiteko, horrelako sei lorezil-haril beharko ditut). Inguruetan soka ugari zegoenez, sokazko *obilluk* ere nonahi izaten ziren. *Ganbarandaz soka obilluk-eta bajaxu bat* (Ganbaran daude soka-harilak eta, jaitsi ezazu bat).

OBISPU

Gotzaina (“obispo”). Aipatzen ziguten gotzain bakarra Bilbokoa zen: Morcillo zuen abizena. Garai hartan Francok eta Vatikanok (Pio XII.ak) zuten Konkordatoaren arabera ezarritakoa: Francok hiru izen proposatzen zituen, eta horietatik bat hautatzen zuen Aita Santuak. Beraz, nahitaez frankista izan behar. *Mortzillo obispuk kokota-be Loentzo Tximistipaño lodixa eukan* (Morcillo gotzainak, lepoa ere Lorentzo “*Tximisti*”k baino sendoagoa zuen),

Behin behintzat etorri zen Ondarroara konfirmazioak egitera. Haren, makulua, eraztuna, lepoko gurutzedun katea, mitra, jantzi ponpoxoak, koloredun jantziak, bere inguruko zeremonia eta erreberentzia egin beharra! Guk ez genuen uste hura Jainkoa ez zenik. Kontatzen ziguten, konfirmazioko zeremonian honako formula hau erabiliz bukaeran zaplaztekoa ematen zuela: “*Obispo de Roma, para que te acuerdes de mí, toma (zaplaztekoa)*”. Gotzainak ez ginen, baina guk ere txikiagoren bati zaplaztekoa eman nahi genionean, formula bera erabiltzen genuen.

Ondarroan, gotzaina, Don Luis sendagilearen etxean egoten zen; beste etxerik ez zen egongo gotzaina hartzeko moduan prestaturik. Apaizak hurbiletik ikusten genituen, baina, gotzaina ez. Bizkaia osoan bakarra zegoen. Orduan, behinik behin, elizaren ordezkari eta agintari ahaltsutzat jotzen zen. Horregatik, *obispu* berbari, besterik gabe, *andixe* izenondoa ezartzen zitzaion lagungarri: *obispo andixe*. Garaieraz handia nahiz txikia izan, *obispo andixe*. *Obispo andixe etorriazku errire* (Gozaina etorri zaigu herrira).

OBLIGAZIÑO

Eginbeharra, betebeharra, betekizuna (“obligación”). *Domeketan mezata juteko obligaziñoi euan*. *Ezpaziñan juten pekato mortala* (Igandeetan mezatara joateko betebeharra zegoen. Joaten ez bazinen, bekatu larria).

ÓBRA

Kaka egin (“defecar”). *Jundan iru egunin eztot obra* (Joan den hiru egunetan ez dut kakarik egin). *Kaka* berba ez aipatzeagatik pertsona nagusi batzuek berba hau (*obra*) erabiltzen zuten.

OBRAMENTU

Kaka (“hez”). *Obramentu siku eiñddot* (Kaka lehorra egin dut). *Onen umionen obramentuk eztauke itxura onik* (Ume honen kakak ez du itxura onik).

OBRAMUERTI

Txaluparen karelaren eta *kontrakaelaren* arteko tarte hori. Ikus *kaela* eta *kontrakaela*. Gaztelaniaz ere badugu “obramuerta” berba. Ordea esanahian, *obramuertirekin* ez dator bat. “Obramuerta: parte del casco de un barco que está por encima de la línea de flotación”. *Gran Poder txalopiai kasku berde pinttatzen, bañe, obramuerti, lengo moure, zurixe laatzen* (*Gran Poder* txalupari kroskoa berdez margotu zioten, ordea, *obramuerti* lehen bezala zuri utzi zioten).

OBRERU

Langilea (“obrero”). *Obreruk* industria zegoen herrietako lantegietan aritzen zirenei deitzen zitzaien; eraikuntzako obra handietan aritzen zirenei ere bai. Garai hartan bai batzuk eta bai besteak gizonezkoak izaten ziren. *Eibarren obreruk euerdiko amabixetan urteten dabe bazkaltzea* (Eibarren langileak eguerdiko hamabietan irteten dira bazkaltzera). *Goiko zine barrixe etten ibilli zinai, obreruk esaten gentzen* (Goiko zinema berria egiten jardun zutenei *obreruk* deitzen genien).

Gure etxearen pare-parean errekaz bestalde genuen ontziola (*astilleru*). Han aritzen zirenei ez genien *obreruk* esaten, *astilleruko biargiñak* baizik. Beste arloetako langileei, berriz, ofizioaren arabera: *mekaniku, arotza, lateru eta abar*.

OCASO

Askoz beranduago jakin genuen *Ocaso* aseguru etxea zela, eta eskaintzen zuen zerbitzuen artean, heriotzaren inguruko gastuen erantzukizuna zegoela. Orduan ez ginen ohartzen, itsasoan-edo galdu ezik, hil ondoren denok izango genituela gastuak: hilkutxa, erretzea edo beste zernahi. Garai hartan hilkutxaz aparte beste gastu handirik ez zen izango. Hilean behin etortzen zen atera “*Dito*” *Ocaso* kobratzera. Ikus, *Dito*.

ODOLA

1.- Odola (“sangre”). Golpe edo min handia hartu arren ez zitzaigun axola. Norbere odolak ematen zigun beldurra. Beste bati odol jariora ikusi bezain pronto, berriz, ahalegina egiten genuen hura beldurtzeko. *Arimik odola ikusmotzu inpreñure erungo zattu. Arimik urtengotzu ortixeik*. (Arimak odola ikusten badizu infernura eramango zaitu. Arimak irtengo dizut hortik). Susmo horiek bagenituen. Odola lehenbailehen ezkutatu eta gerarazi behar zen, edonola ere. Agian “arimarik gabe hiltzeko beldurra” (Anjel Lertxundi) izango zen.

2.- *Odola txurrú-txúrru*. Odola txorroan, ugari, irtetea. *Ebaxa sakona eiban da odola txurru-txurru asiakon* (Ebaki sakona egin zuen eta odol ugari hasi zitzaion irteten). *Kokoteko zanin sartutzan kutxillu te odola txurru-txurru asiakon* (Lepoko zainean sartu zion aiztoa eta odol jario izugarria hasi zitzaion).

3.- *Odolak burure éiñdde*. Haserre itsutu, amorru bizian (“encolerizado/a”). *Odolak burure éiñdde urteban etxetik* (Haserre eta amorru bizian irten zen etxetik). *Ori entzubanin odolak burure éiñdde jarri zan eta ezin ixaban iñok sosea* (Hori entzun zuenean amorru bizian jarri zen, eta ezin izan zuen inork lasaitu).

ODOLBATU

Odol bildua (“sangre koagulada a flor de piel”). Guk oso ondo bereizten ditugu haragiaren puntu zehatz batean hartutako golpeak eragiten duen “odol bildua” (*odol batu*) eta golpe batek eragiten duen ubeldura zabalagoa (*baltzixuni*). *Atzokolin golpi artu neban atiaz da odolbatu*

eiñgazan (Azazkalean golpea hartu nuen ateaz eta odol bildua egin zitzaidan). *Odolbatu, errez eiñ da nekez jun* (Odol bildua, aise egin eta nekez joan).

ODÓL BEROKU

Odol berokoa, erraz haserretzen dena, jenio bizikoa (“irascible”, “persona de mal genio”). *Fausto odol beroku zan* (Fausto jenio bizikoa zen). *Zein Fausto? Fausto Campos? Arek fami eukan bañe, barran bueltan ibilttezin beste batzu-pe odol berokuzin* (Zein Fausto? Fausto Campos? Hark fama zuen, baina, portu inguruan aritzen ziren beste batzuk ere odol berokoak ziren).

ODÓLIPAiku

Nerbiorik eta arrankerik gabekoa, pertsona epela (“apático/a”, “persona de poco nervio”). *Odolipaiku ixati baño, obara bixkat odolberoku ixati* (Pertsona epela eta nerbiorik gabekoa baino hobe da apur bat odol berokoa izatea). *Baraz odolipaiko personak, ixetako arrankeik eztaukenak* (Badaude odolirik gabeko pertsonak, ezertarako arrankerik ez dutenak).

ODOLOSTI

Odolkia (“morcilla”). *Ondo egosittako odolosti gauza ederrara* (Ongi egositako odolkia gauza ederra da).

Urtean zehar, ez neguan bakarrik, maiz jaten genituen babarrunak; eta hauekin batera odolkia eta urdaia. Urdaia, bakoitzarentzat zati polita banatzeko adina izaten zen. Odolkia, ordea, urri. Bakoitzak oso zati txikia jatea baino, nahiago izaten genuen besteok batere gabe geratu eta jaten zuenak zati bikaina izatea. Horregatik *odolosti* bi zatitan ebaki eta “*au zeñentzat*” egiten genuen. (Ikus, *au zeñentzat?*). *Tokatemagatzun odolosti jan da kittu; bestelaik, urrengo bateko espeantzia* (Tokatzen bazitzaizun, odolkia jan eta kito; bestela, berriz, hurrengo batean tokatuko zitzaizun esperantzaz).

Orain herrian harategi ugari daude; orduan ere ez zeuden gutxi. Guretzat bat baizik ez zegoen. *Mollan karnazei bakarra euan; Ejuenioneku. Gu araxe juten giñan odolosti te urdaxe erostea* (Gure kalean, Nasa Kalean, harategi bakarra zegoen: Eujenio harakinarena. Gu hara joaten ginen urdaia eta odolkia erostera). *Odolosti te urdaxe ezkenduzen koskan eruten* (Urdaia eta odolkia ez genituen zorretan eramaten).

Beste batzuk ere baziren, baina gu beti Eujenioaren harategira. *Orretteattik, munduko odolosteik onenak gutzat Ejuenionekuk* (Horregatik, guretzat munduko odolkirik onenak Ejuenioaren harategikoak). Seguru asko bere emazteak egingo zituen, eta honen izenik aipatu ere ez. Beti bezala, “titularra” gizona.

Odolkia jan edo aipatzen zenean amak honela esaten zigun: *Odoloste murtzille, ezpanak koipetuta, a zan mutille!*

ODÓL OTZeku

1.- Tenple handikoa, odol hotzekoa (“persona de sangre fría”). *Olako gauza bat ikusi tte ez berotzeko, odol otzeku ixan birde* (Horrelako zerbait ikusi eta ez berotzeko, odol hotzekoa behar da izan).

2.- *Odól otzín*. Odol hotzean (“a sangre fría”). *Ori dispaatioi, berun erozeñek eiñ leike. Bañe, arek odol otzin eiban; gauzak denporiaz ondo planiata* (Astakeria hori, berotasunean edonork egin dezake. Baina, hark, odol hotzean egin zuen; gauzak antolatzeke astia hartuta).

ODÓL TXÁRRA EIÑ

Haserretu, sumindu (“cabrear”). *Gixonak! Orrepaauke erremexu te, orreattik eztoxun odol txarrik eiñ* (Gizona! Horrek badu erremedioa, eta horregatik ez zaitez haserretu). *Odol txarra etti osasunantzat txarrara* (Haserretzea kaltegarria da osasunarentzat).

ODOLUSTU

Odolustu (“desangrar”). *Ori umioi jaxo zanin, ama, odolustu te ill eiñzan* (Ume hori jaio zenean, ama, odolustu eta hil egin zen).

OFEIXU

1.- Ogibidea (“oficio”). *Ofizixu* eta *ofeixu* entzun daitezke, bietara. Herrian gehienak *maiñelak* (arrantzaleak) ziren; inguruetan bagenituen baserritarrek ere. Hauetaz aparte, ogibideak (*ofeixuk*) zeuden: *arotza, auazille, bankeru, barberu, bateleru, beleru, boteru, denderu, eletrizisti, erlojeru, eskribienti, etxe zuritzalli, fileteri, guardiana, ieltseru, jertseteri, jostune, karreteru, karteru, koltxoneri, konpradori, lateru, barrilleru, maxu, maistri, mediku, mekaniku, ojaleteru, panaderu, pasteleru, pintxori, rederu, sari konpontzalli, sastri, serenu, sifoneri, taberneru, taxisti, txatarreru, txoferra, zamarreru, parteri, pratikanti, zapateru...*

2.- Arrantzale batek izan dezakeen espezialitatea (“especialidad dentro del oficio de pescador”). Izan ere arrantzaleen artean, bai orain eta bai lehen, baziren marrazotan, bisigutan, legatzetan, otarrainetan eta abarretan jarduten zutenak. Espezialitate horiei arrantzaleen artean *ofeixu* deitu izan zaie.

“Or dakazu beste ofeixu, leatzetaku. Leatzeta en jeneral bajuraku ezta dedika ixan treñin de atunetan ibilttezana. Leatzetan pultsun, kañabera luzikiñ. Leatzak eltzetzenin, kañabera luzik, atunetakuk moukuk eukittezittuen da dobla-dobla etten gakuen arrañe euanin. Kañaberakiñ ibilttezin alkarreandik apaxuk zabalaua eukittearren. Bestelaik, pikin erriata, eztai zemat apaxo, txalopak txikixak eurak... Apaxuk kañaberakiñ zabalduite ibiltten zittuezen. Neu ena or ofeixun ibilli, bañe ondarrabittarrak eta bermiotarrak ibilttezin bertan ofeixun”. (Bedialauneta Laka Luis Mari).

(Hor duzu beste espezialitate bat, legatzetakoa. Sareaz eta hegaluzetan aritu izan den baxurako txalupak ez du jardun legatzetan. Legatzetan pultsuan, kanabera luzeekin. Legatzak heltzen zienean, hegaluzetarako moduko kanaberek izaten zituzten, eta erabat okertzen zitzaizkien arraina zegoenean. Kanaberekin aritzen ziren aparailuak elkarrengandik zabalago izatearren. Bestela, txalupatik uretara zuzen arituta, aparailu ugari eta txalupak txikiak... Aparailuak kanaberekin zabalduite erabiltzen zituzten. Ni ez naiz espezialitate horretan aritu, baina, hondarribiarrek eta bermeotarrek bai jarduten zuten berariaz horretan).

OFENDIU

1.- Iraindu (“ofender”). *Nik enebanai olakoik, bañe, ofendiu bazattut parkatu* (Nik ez nuen horrelakorik nahi, baina, iraindu bazaitut, barka iezadazu). *Iual konturatubaik ofendiu engoneban, eta orretteattik eongora asarratute* (Agian, ohartzeke irainduko nuen, eta horregatik egongo da haserre).

2.- *Ofendiute eón*. Minduta egon (“sentirse ofendido/a”). *Lengeun baten euki gendun eztabaidiattik Kepa ofendiute eida* (Lehengo batean izan genuen eztabaida dela eta, Kepa minduta omen dago). *Ofendiute eoteko moruko berbaik nik enetzan esan* (Minduta egoteko moduko hitzik nik ez nion esan).

OGEIKO

Itziar Pagate Anakabek kontatu zidan beraiei azken urteetan eta gaur egun *Paatenekuk* deitzen dietela lehen abizena Pagate dutelako, baina, Ondarroan, garai batean, beraiek, *Ogeikonekuk* zirela.

Goitizen honen jatorria *Ogei* berban aurkitzen bada ere, Itziarrek berak, jaso nizkion grabaketetan, “*Ogeiko*” nahiz “*Ogoiko*”, bietara, ahoskatzen du. Eta “HONDARROA” urtekariaren 2011ko alearen 143. orrialdean, goian ezkerretara datorren argazkiaren azpian, bertan agertzen diren nesken argibidea ematean, “**Obeikoneko** Itziar Pagate” irakur dezakegu. Beraz, horra goitizena hiru eratarik: *Ogeikoneku, Ogoikoneku, Obeikoneku*.

“Attitte ta aume enittuzen ezautu, ez aman partekuk eta ez attan partekuk. Aman atte zan Antonio Anakabe; gixon txikixe ixan bizan. Aman-da ama ostea, gure aume, andra andixe;

attitte baño zatixe andixaua, rubixi. Aume, Guenaga zan, gure ama-ta Anakabe Guenaga zinde, baño auman ixena eztakat goun. Gure ama-ta iru anaxarrebazin: Frantziska (geure ama), Kele (Kelemente) eta Pedro. Da arei esatetzen Ogoikonekuk; eta geuri anaxarreboi-be bai. Gu giñan zazpi: Antonio (Aion), Josu, Kepa, Imanol (gazteik iltzan), Leona, Martzeliñe, Juanita eta neu.

Gutakau desixena “Ogeikonekuk” (Ogoikonekuk). Gure amak-eta, aman aitzak-eta esateben gure attitte Antonio zala agarrau, fiñe. Eta lena etten eixeben jokon bat-ero kaballo gañin junde. Eta eun baten, olatteik kaballo gañin martxan ixule, attitte Antonioi patrikaratik ogeiku jausi beiangañea. Eta ikusten euan jenti asi eizan: “Ene! Ogeikuk urtetza”. Eta andik ipiñi eidotzen “Antonio Ogeiko”. Niri amak-eta kontataku”. (Pagate Anakabe Itziar).

(Aitona eta amona ez nituen ezagutu, ez amaren aldekorik eta ez aitaren aldekorik. Amaren aita zen Antonio Anakabe; gizon txikia omen zen. Amaren ama berriz, gure amona, emakume handia; aitona baino dezente handiagoa, ilehoria. Amona Guenaga zen, gure ama-eta Anakabe Guenaga baitziren, baina, amonaren izena ez dut gogoan. Gure ama-eta, hiru neba-arreba ziren: Frantziska (gure ama), Kelemente (“Kele”) eta Pedro. Eta haiei esaten zieten *Ogoikonekuk*; eta guri neba-arreboi ere bai. Gu ginen zazpi: Antonio (“Aion”), Josu, Kepa, Imanol, Leona, Martzeliñe, Juanita eta ni.

Gure goitizena da “*Ogeikonekuk*”. Gure amak-eta, amaren ahizpek-eta esaten zuten gure aitona Antonio zekena zela, fina. Eta antzina egiten omen zuten jokoren bat zaldi gainean jarrita. Eta egun batean horrela zaldi gainean martxan zihoala, aitona Antoniori sakelatik dirua, hogeikoa, erori lurrera. Eta ikusleak hasi omen zitzaizkion: “Ene! Hogeikoak alde egin dio!”. Eta horregatik ipini omen zioten “*Antonio Ogeiko*” goitizena. Niri amak-eta kontatutakoa).

OGEIKU

Hogeï durokoa (“billete de cien pesetas”). Ez sarri ikusten genuelako, baina, bagenekien kolore marroi argia zuela. *Ogeiku* diru handia zen. *Fabrikan egunin amar ordu biarra eiñdde, eun bi birrixaten genduzen ogeiku irabazteko* (Kontserba fabrikan, egunean hamar ordu lan eginda, bi egun behar izaten genituen hogeï duro irabazteko). Sinonimoa: *ogeï oberlekoku*. *Gexenetan koskan juten giñan; baño, mandatuk ettea diruaz juten giñanin, ogeï oberlekoku baño diro txixixaua eruten gendun* (Gehienetan, dirurik gabe joaten ginen, zorretan; baina, diruarekin enkarguak egitera joaten ginenean, hogeï durokoa baino diru txikiagoa eramaten genuen).

OGIXE

1.- Ogia (“pan”). *Obixe* ere entzun daiteke. Ogi faltarik ez genuen inoiz izan. *Ogixe, zelaku?: fresku, euneku, беру, biune, goorra, siku, eiñbarrixe, krakaraku, zurixe, baltza, frantsesa, lizundutaku, libraku, kiloku, barri, biribille, baserriku, erri, zarra, berenkatutako ogixe (ori San Blas egunin)*. Gure elikagai ororen lagungarri. Mahaian jarri eta jaterakoan, beti ezkerreko eskuan ogia. Ahazten bazitzaizun, inguruan beti egongo zen norbait gogorarazteko: *Eskun ogixe artuxu* (Har ezazu ogia eskuan).

Ogia nahi adina izaten genuen; eta ona gainera. Goizean, esne berotan “zopak eginda”; arratsalde erdian, askaria, *txokolati te ogixe* (txokolatea eta ogia). Ogi zati handia eta ontza bat txokolate. Gauen ere esnetara zopak eginda. Etxean beti egunekoa. Itsasoan, berriz, aitak bigarren egunetik aurrera, lehorra, gogorra, busti eta berotutakoa. *Guk beti jaten gendun ogi biune. Itxosun, biune lelengoko eunin bakarrik* (Guk beti jaten genuen ogi biguna. Itsasoan, biguna, lehen egunean baizik ez).

Entzuna genuen gerra garaian ogi beltza jaten zutela. *Obi baltza gerra denporan jateben. Eta ontxe-be (2006), bara obi baltza, zurixe baño karua* (Ogi beltza gerra garaian jaten zuten. Eta orain ere (2006) saltzen dute ogi beltza, zuria baino garestiago).

Ogiaren inguruko beste berba batzuk: *ogi azala, ogi apurrak, ogi mamiñe, ogi koskorra, ogi zatixe, ogi tatu...* *Ogi santu*: lurrera erortzen bazen, musu emanda jasotzen genuen.

2.- *Ogí tátu.* Ogi pusketa (“pedazo de pan”). *Aukeri euan guztin jaten gendun ogi tato andixe; bañe, batez-be meixendetan* (Aukera genuen aldi oro jaten genuen ogi pusketa handia, baina, batez ere askaritan).

3.- *Ogi-jantzalli.* Ogi zalea, ogia asko gustatzen zaiona.

“Ni, Usandizaganekuk dendi ipiñiben lekun euan panadeire jutenittan ogitta. Antxe euan bat, eta Iñaki Panaderok panadeixi ipiñiban tokixan besti.

Ni ogi-jantzalle andixe nittan, da ontxe-be bai. Niri eztozta arduraik ixaten bexperaku ixan ero iruarren euneku bara-be. Ogixe justñoi! Jutenittan ogitta, ta ogi-jantzalli nittalez, ogi usañaz eziñ auanta. Ogi bat asten baneban, amattu etteneban. Da etteneban ogixe buelta guztin jan; sei ogixak olatteik: “Bañe, ogixak arratoik janda letteik zelan ekartzeotazuz!”, esateoztan amak. Sei ogi, tte seirak ertz guztik janda. Etxea allatenittanin Kriston pasari amak. Eunin-eunin olatteik.

Bizitza guztin ixana ni billurtixe tximistakiñ. Ordun, tximista bat jausi orduko argi guztik amatatezin, de ni desiaten parin euanai ogixe osteko. Argixak amatatezinin dzapart albokun ogixai. Argixe amata aurretik esateban amak: “Ogixak zaiñddu, jangotzuez-da”.

Gure atte arrastin ebillenin, ezeualez konjeladoraik, ogixe lizundu ettengakuen itxosun. Axe lizundutaku etxea ekarteoztan. Ogixai lizune uraz kendu, txapa gañin ipiñi te jan etteneban. Akordatena baten, olantxenik arrastin ebillela, eueldi txarraz Frantzin sartu; eta Frantzin ogi zurixe. Naibeste ogi ekarriztan: ogi zurixe. Axe zan poza! Pentsa neban neu nittala mundutik aberatsena. Nai neban beste ogi janeban. Ogi-jantzalli ni! (Urbietan Etxaburu Ane).

(Ni, Usandizaga familiak denda ipini zuen lekuan zegoen okindegira joaten nintzen ogitara. Hantxe zegoen bat, eta Iñaki “Panadero”k okindegia izan zuen lekuan bestea.

Ni ogi zale amorratua nintzen, eta orain ere bai. Niri berdin zait ogia bezperakoa edo hirugarren egunekoa izan. Ogia ez dadila falta! Joaten nintzen ogitara, eta ogi zalea nintzenez, ogi usainean ezin egon jan gabe. Ogi bat hasten banuen, bukatu egin behar. Eta egiten nuen ogiari buelta guztian horzkadak eman; sei ogiak horrela: “Baina, ogiak arratoiak janda bezala nola ekartzen dizkidazu!”, esaten zidan amak. Sei ogi, eta seiak ertz guztiak janda. Etxera heltzen nintzenean amak jipoia. Egunero horrela.

Beti izan naiz tximistekin beldurtia. Eta garai hartan, tximista bat erori orduko argi guztiak itzaltzen ziren, eta deseatzten parean zegoenari ogia lapurtzeko. Argiak itzaltzen zirenean aldamenekoaren ogiari azkar heldu. Argia itzali aurretik esaten zuen amak: “Ogiak zaindu, norbaitek jango dizkizue eta”.

Gure aita arrasteko ontzietan zebilenean, hozkailurik ez zegoenez, ogia lizundu egiten zitzairen itsasoan. Lizundutako ogia etxera ekartzen zidan. Ogiari lizuna uraz kendu, txapa gainean ipini eta jan egiten nuen. Gogoratzen naiz behin, horrela arrastean zebilela, eguraldi txarragatik Frantziako portu batean sartu ziren; eta han ogi zuria egon. Ogi pila ekarri zidan: ogi zuria. Hura poza! Mundutik aberatsena ni nintzala uste nuen. Nahi adina ogi jan nuen. Ogi zale porrokatua izan ni!).

ÓGRU

Ogroa (“ogro”). Pertsona krudela, ankerra, bihozgabea. Ipuin eta kontakizunetan agertzen zen pertsonaia basati, anker, beldurgarria. Zehatz-mehatz ez genekien zer zen, baina, berbak horrelako zerbaiten irudia ekartzen zigun gogora. Izan ere, haserre eta bere onetik aterata zegoena parekatzen zen “ogroarekin”. *Ogru morun etorria zaataka. Neuk pentsateneban jan enbinittule* (Ogroa bezala etorri zait zarataka. Uste nuen jan egin behar ninduela).

Zenbaitetan, pertsona bat, duen itxura beldurgarriagatik, ogroarekin parekatzen zen. *Gure beko Pedrok ogru emoteban* (Gure behean bizi den Pedrok ogroa ematen zuen).

OJAELA

Barbakoa (“barbacoa”). Itsasoan janaria egiteko erabiltzen zuten sua; egur-ikatzegaz eginiko brasa izaten zen. *Itxosun jateben atun erri, ojaelin erreteben. Eta ontxe-be urtin iru-lau bidar jaten*

dan atun erri, ojaelin etten da (Itsasoan jaten zuten hegaluze errearen brasan, barbakoa, eginikoa izaten zen. Eta orain ere, urtean zenbait aldiz jaten den hegaluze errearen barbakoa egiten da). *Txitxarro andixak ojaelin eiñdde jan genduzen* (Txitxarro handiak barbakoa errearen jan genituen).

***“Ojaela ixatezan atune erreteku. Bañe, ordun ezeuan burdiñakin-dde eiñddakoik. Ordun-be baeuazen burdiñak bañe, iñoi okurriu-bez. Ixatezin mazibarrillak. Uztaxak eukitten zittun arek burdiñazkuk. Ba, biarren uztaxan ondutik ebai; zerriaz ebai, ta axe gero zementuaz bete. Zementuaz dana beteta pixo andixe ixatezan, da barrun arrixak-eta sartzeakozen. Axe zementuaz arregla ta axe zan ojaela. Antxe erre atune”.* (Basterretxea Irusta Jon).**

(*Ojaela* izaten zen hegaluzearen erretekoa. Ordea, garai hartan ez zegoen burdinekin egindakorik. Orduan ere bazeuden burdinak, baina inori bururatu ez. Mazi kupelak izaten ziren. Uztaiak izaten zituen hark burdinazkoak. Ba bigarren uztaiaren paretik ebaki; zerraz ebaki, eta hura gero zementuz bete. Zementuz dena beteta pisu handia hartzen zuen, eta barruan harriak sartzen zitzaizkion. Hura zementuaz txukundu eta huraxe zen *ojaela*. Hantxe erretzen zen hegaluzea).

OJALETEIXE

Iturgindegia (“fontaneria”). *Guk Mauro ojaleteru ezautzen gendun ondo eta bagenkixen areneko ojaleteixe nun euan. Elixak juteko beti andixeik pasaten giñan* (Mauro iturgina ongi ezagutzen genuen, eta bagenekien bere iturgindegia non zegoen. Elizara joateko beti handik igarotzen ginen). *Aide Mauroneko ojaleteire ta esan kristala ipinttea etorteko* (Zoaz Mauroren iturgindegira eta esaziozu kristala ipintzera etortzeko). *Amak batenbat Mauroneko ojaleteire bixaldu aurretik, denporali pasata eongozan: guk pelotiaz ero putzaz kristala apurtu, amak eskoba kirtenaz sikuk partiu, nearra ta eskandalu* (Amak gutariko norbait Mauroren iturgindegira bidali aurretik, ekaitza igarota izango zen: guk pilotaz nahiz baloiaz kristalaren bat hautsi, amak erratz kirtenaz jipoia eman, negarra eta istilua). Negarrak, oihiak eta iskanbilak eraginda, horrelako dramaren bat zenean, aldameneko Frantziskita etortzen zen ea zer gertatu zen ikustera. Gehienetan horrelako gorabeherak izaten ziren; esanguratsurik ezer ez.

OJALETERU

Iturgina, “linterneroa” (gipuzkeraz mintzatzen diren herrietan), “ojalateroa” (bizkaieraz) (“fontanero”, “linternero”, “hojalatero”). “Fontanero: operario que encaña, distribuye y conduce las aguas para sus diversos usos”. “Hojalatero: persona que fabrica o vende piezas de ojalata”. “Ojalatero: aplíquese al que en las contiendas civiles, se limitaba a desear el triunfo de su partido (De “*ojalá*”). “Linternero: persona que hace linternas”. Guk hurbilen genuen *ojaleteru* Mauro zen (Mauro Palacios). Eliza aurreko plazarotik oso hurbil zegoen bere *ojaleteixe* (iturgindegia). Maurok, behinik behin, ez zuen latorririk (“hojalata”) egiten eta saldu ere ez; linternak egin, gutxiago. Mauro, guk, komuna bizkarrean hartuta ikusten genuen kalean zehar, eta gure etxean, masilla hartu, eta guk apurtutako kristalaren bat ipintzen. Lehenik uste genuen munduko *ojaletero* bakarra Mauro zela. Baina, ez. Apur bat geroago, Santos “*Belarrimotx*” ere ezagutu genuen. “*Inazio Ojaleteru*” ere maiz entzun izan genuen.

Bi horiei, elkarrengandik ongi bereizteko, “*ojaleteru*”ren aurretik, bakoitzari bere izena ezartzen zitzaion: *Mauro ojaleteru* eta *Santos ojaleteru*. Gure gurasoei *Inazio ojaleteru* ere entzun izan genien, baina, guk bera ez genuen ezagutu; haren alabak bai: Kontxa, Felisa, Kasimira.

OJETU

Helburua (“objetivo”). *Ze ojeto auke orrek?* (Horren helburua zein da?). *Orrek eztauke beste ojetoik: gauza guztin gañetik mandun bera jarri* (Horren helburu bakarra hori da: gauza guztien gainetik agintean bera jarri).

ÓJI

1.- Orrialdea (“hoja”, “página”). *Gure eskolako liburu Katona ixatezan, da an agertzezin Franco-ta Josantonio Primo de Rivera-ta. Areik ojak ondo zainñddubizin, bestelaik maxuk ixetztotzun engo!* (Gure eskolako liburua *Katona* izaten zen, eta han agertzen ziren Franco, Jose Antonio Primo de Rivera eta beste horrelako batzuk. Orrialde haiek ongi zaindu behar izaten ziren, bestela maisuak egurra ematen zuen).

2.- *Bizarra kentzeko óji*. Bizar-xafla (“hoja de afeitar”). *Oji* soilik ere esaten zitzaion, eta *labañi* ere bai. *Ojak saltzea txarlatana-pe etortezin. Alamerako banko baten gañin astezin berbetan da korru segixan etteakuen ingurun. Andik aurea saldu te saldu: ojak, galtzerdixak, orrazixak eta eroze.* (Bizar-xaflak saltzera txarlatanak ere etortzen ziren. Zuhaiztiko eserleku baten gainean hasten ziren hizketan, eta berehala biltzen zitzaien jendea inguruan. Handik aurrera saldu eta saldu: bizar-xaflak, galtzerdiak, orraziak eta beste zernahi).

OK

Berez plural hurbila adierazten duen atzizki hau (-ok) euskalki orotan da oso hedatua (guk gizonok, guk lagunok...). Ordea, guk kontakizun batean zerbait azpimarratu nahi dugunean ere baliatzen dugu. *Olluok eta angulok otzin garbittukouz* (Hemen ditugun oilasko eta angulak berehala jango ditugu). *Antxobok laste brijiukouz* (Antxoa hauek aitaren batean frijituko ditugu).

OKANA

Arana (“ciruela”). *Saar lapurreta morun okan lapurreta ez giñan juten, bañe okan arbolan okanak ikusten bagenduzen, artu te jan* (Sagar lapurretara bezala aran lapurretara ez ginen joaten, baina, aranondoan okaranak ikusten bagenituen, hartu eta jan). *Sarri ez bañe lantzin-lantzin bezeruk ekarteozkuzen* (Maiz ez baina, noizetik noizera esnedunak ekartzen zizkigun).

OKÁN ARBOLI

Aranondoa (“ciruelo”). *Okanak* (aranak) ez genituen sarri-sarri jaten, baina, ongi ezagutzen genituen. Aranondoa (*okan arbolì*), aldiz, beste fruta arbola batzuk bezala, fruitua zutenean baizik ez genuen ezagutzen. *Okanez beteta euanin ezautzen gendun ondo okan arbolì* (Aranek josita zegoenean ezagutzen genuen ongi aranondoa).

OKAZIÑO IPIÑI

Istilua sortu (“armar camorra”). *Bake-bakin geuazen. Alla zan bera, zure laune tentaten asi zan, da segixan ipiñiban okasiñoi* (Bake-bakean geunden. Heldu zen bera, hasi zen zure laguna zirikatzen, eta berehala sortu zuen istilua). *Zure lengusu artistire okasiñoi ipintten* (Zure lehengusua espezialista da istilua sortzen).

OKELI

Okela (“carne”). *Ejuenioneko karnazeixan, gure etxetik arra bete birin, eotezan okela ederra naiku, bañe, guk etxin ez gendun okela askoik ikusten* (Eujenioaren harategian, gure etxetik oso hurbil, egoten zen okela ederra ugari, ordea guk etxean ez genuen okela asko ikusten).

Gisatua egiteko moduko okela, tomateaz egina jaten genuen igande batzuetan. Zati bat sartu ahoan, baina, ezin izaten genuen ondo murtzikatu. Ez zen inondik inora zatitzen eta txikitzen; ahoan “bola” egiten zen eta azkenean irentsi egin behar. Aitak esaten zigun, eibartar pilotari famatu bat (*Txapaista*) horrelako okela jaten ari zela, irentsi ezin eta itota hil zela. Horregatik, “*Txapaistan okeli*” deitzen zion. Odolkiak eta urdaia eroatera Eujenioneko harategira joaten ginenean han ikusten genuen okela ederrik zintzilik. *Ostontzeko okelak ikusten genduzen, bañe, jan ez* (Gainontzeko okelak, ikusi egiten genituen, baina, jan ez).

ÓKER

1.- Oker (“equivocadamente”). *Nik usteot nire aurretik berba eiñddabenak gauzak oker esattuzela* (Uste dut, nire aurretik hitz egin duenak gauzak oker esan dituela). *Lelengotik gauzak oker ettemozuz, zeutzako kalte. Gerua bara-be zuzendu enbikozuz* (Hasieratik gauzak oker

egiten badituzu, zuretzat kalte. Geroago nahitaez zuzendu egin beharko dituzu). *Errezoi dakazu. Neuk esan dot oker* (Arrazoi duzu. Nik esan dut oker)

2.- *Okerreku*. Okerrekoa (“confundido”). Testuinguru bakoitzari dagokion izen eta aditzaz. *Okerreko biretik jo gendun* (Okerreko bidetik jo genuen). *Okerreko ati jo gendun* (Okerreko atea jo genuen). Gure aurrekoek forma hau erabiltzen zuten. Aldiz guk, honen ordeaz *okerretaku* maizago. *Guk artu gendune-be berdi zan, bañe okerretako batela artu gendun* (Guk hartu genuena ere berdea zen, baina, okerreko batela hartu genuen).

ÓKER IBILLI

Oker ibili (“equivocarse”). *Oker gabiz. Aurreko kruzin ezkerrea artu ordeaz eskuma artu bigendun* (Oker gabiltza. Aurreko bidegurutzean ezkerrera hartu ordeaz eskuinera hartu behar genuen).

OKERRA

1.- Kaltea (“perjuicio”, “desperfecto”). *Aurreko egunetan ibilliran axik oker andixak eittuz* (Aurreko egunetan ibili den haizeak kalte handiak egin ditu). *Euri andixak eittuz, bañe, okerrik ezta ixan* (Euri handiak egin ditu, baina, kalterik ez da izan). *Atzanengo marin okerrandixak eukienduzen* (Azken itsasoratzean kalte handiak izan genituen).

2.- Okerra (“torcido/a”, “travieso/a”). *Erraxi zuzen etteko esatzuet eta erraxa okerra eizue* (Marra zuzen egiteko agindu dizuet eta marra okerra egin duzue). *Pellok len kojo etteban bixkan; bañe, ontzungun ikusi neban oker-oker eiñdde* (Pellok lehen apur bat herren egiten zuen; baina, duela gutxi ikusi nuen oker-oker eginda) *Umik gaiztuk ezti ixaten okerrapaño* (Umeak ez dira gaiztoak izaten, okerrak baizik).

3.- Gure osaba Pedrori (*Kresalako* Pedro: Pedro Arrizabalaga Badiola) esaten zioten “*Okerra*”: “*Pedro Okerra*”.

OKERREA EIÑ

Okerrago jarri, okerrera egin (“empeorar”). *Goxin eueldi politte euan, bañe atsaldin okerre eiñddau* (Goizean eguraldi polita zegoen, baina, arratsaldean okerrera egin du). *Klara ezeuan ondo, bañe, atzo okerre eiban* (Klara ez zegoen ondo, baina, atzo okerrera egin zuen).

OKERRETA

Alderantziz (“al revés”). *Abarketak okerreta jantzizuz: ezkerreku eskuman da eskumaku ezkerren* (Abarketak alderantziz jantzi dituzu: eskuinekoa ezkerrean, eta ezkerrekoa eskuinean).

OKERRETAKO PAELA

Gauzak oker egiten dituen (el/la que no da una derecha). *Gure mutille okerretako paelara; gauza bat engoleuke ba zuzen!* (Gure mutilak gauza bat ez du zuzen egiten).

OKERRUNI

Oker dagoen unea (“torcimiento”). *Au paetau zuzen-zuzen eonbilittake, bañe, beatu ondo; antxe amaxeran okerruniau* (Horma honek zuzen-zuzen egon beharko luke; baina, begiratu ondo; bukaera aldera, oker dagoen unea dauka).

OKERTU

1.- Okertu (“torcer”). *Len zuzena zan au makilliau, bañe, okertu eiñdde* (Makila hau lehen zuzena zen, baina, okertu egin da). *Elixako torri okertu eiñtzan* (Elizako dorrea okertu egin zen).

2.- Okertu (“volverse travieso/a”). *Gure mutille len formala zan, bañe aspaldixan okertu eiñdde* (Lehen gure mutila zintzoa zen, baina, aspaldi honetan okertu egin da).

OKOTSA

Kokotsa (“mentón”, “barbilla”). *Okotsak danetakuk ikusten genduzen: doblik, zorrotzak, biribillak, luzik, motzak...* (Era guztietako kokotsak ikusten genituen: bikoitzak, zorrotzak, borobilak, luzeak, motzak...). Ordea, gizon batek (Domingo Lasarte: “*Domingo Toxu*”) erabat txikituta zuen. Gerra garaian, metrailak jo eta kokots eta matrail alde guztia puskatu zion.

Gure aitak (Antonio “*Saasta*”) kontatzen zigun, gerra garaian topo egin zuela “*Domingo Toxu*”rekin. “*Toxu*”, matrail eta kokotsa txikituta, hitzik egin ezinik, guztiz argalduta, hurbildu omen zitzaion, baina, ez omen zegoen ezagutzeko moduan. Keinuz saiatu omen zen bera nor zen aditzera ematen, baina ezin. Azkenean “*Toxu*”k papera eta boligrafoa hartu eta bere izena idatzi zion paperean: “*Domingo Toxu*”. Une horretan elkar besarkatu, eta biak hasi omen ziren negarrez.

OKOTSEKU

Kokotsean emaniko zartada (“golpe en la barbilla”). Gizonen arteko borrokak sarri ikusten genituen; ukabilez kokotsean ukaldi ederrak ematen ere bai. *Emotzan okotsekuaz beangaña botaban* (Kokotsekoa eman eta lurrera bota zuen).

Emotemotzut okotsin...! (Ea kokotsean ematen dizudan gero!). Mehatxu hau gehienetan bete gabe geratzen zen. Edo, “*okotseku artuko zu*”!

ÓKOTX

Zelestino Bengoetxea Badiolarik deitzen zioten “*Kokots*”. Berari buruz dudan oroipena: igeltserotzan lan egiten zuela, eta bizikletaz maiz ibiltzen zela.

OKURRENTZIXI

1.- Burutazioa (“ocurrencia”). Guk, okerkeria ugari egiten genituen. Lehenik burutazioa izan eta ondoren bete, ekarriko zituen ondorioak ongi neurtu gabe. Horrelakoetan erabiltzen zuten helduek berba hau. *Aurixera okurrentzixi!* (Hori da burutazioa!).

2.- *Okurriu*. Bururatu (“ocurrir”). *Zeñei okurriugako ori?* (Nori bururatu zaio hori?).

OLABARRU

Olagarroa (“pulpo”). Kostako beste herri batzuetan olagarroa beti jan izan da. Getarian, adibidez, aspalditik jan izanda “*olarro zopa*”. Gure inguruan ez genuen sumatzen olagarroa inork jaten zuenik. Gainera uste genuen olagarroak bazuela horrelako indar magiko berezia, horregatik errespetu handia genion olagarro txikienari ere.

ÓLA BOTÁ

Zoruan ohola ipini. *Eskatzeko beangañin len-be ola euken, bañe on ol barrixe botarabe* (Sukaldeko zoruan lehen ere ohola zeukaten, baina, orain ohol berria ipini dute). *Ibillizin ladrillu ipinttekotan-be, bañe, atzanin ola botati pentsarabe* (Zalantzan egon ziren baldosa ipiniko ote zuten, baina, azkenean ohola ipintzea erabaki dute).

ÓLAIK

Horrela (“así”, “de esa forma”). Zerbait egiteko modua besteentzat eredugarri jarri nahi denean beste forma hauek erabiltzen ditugu: *Aulan, aulantteik, aulatteik, aulanttenik* edo *aulaik*. Sinonimoak, *olan, olanik*. *Olaik eztozu enbir, aulaipaño* (Horrela ez duzu egin behar, beste era honetara baizik). *Olaik eztotzazu agarrabir, aulan baño* (Horrela ez diozu heldu behar, beste era honetara baizik). *Aulantteik jostemozu ezkatzu bein-be soltako* (Baldin eta era honetara josten baduzu, ez zaizu inoiz askatuko).

OLATU

1.- Olatua (“ola”). Milaka milioika olatu lehertzen dira itsasoan; bi berdinik inoiz ere ez. Haize desberdinak bere erara eragiten dio olatuari. Horregatik haize desberdinen ondorioz era

askotako olatuak sortzen dira itsasoan. *Era bateku ero besteku, andixe ero txikixe, itxosun betira olatu* (Era batekoa edo bestekoa, handia edo txikia, itsasoan beti dabil olatua).

Neskek soka saltoan jarduten zutenean kantatzen zuten: *“Olatu bare-barea itxosu”*.

2.- *Olatu-kánpai*. Olatuak, lehertzean, barruko aldean uzten duan hutsunea. (“tubo”). Alde batera nahiz bestera lehertuz doan olatu handiak eratzen du bere barruan *kánpai* deituriko hutsune hori.

3.- *Agilloi*. Haizea baretu den arren, alde zurretik ibili den haize bortitzen batek (iparrak) utzitako olatua. *Agilloi-olatu, ipar-olatu, eta ipar-agilloi* ere deitzen zaio.

“Ipar-olatu be deitzetza. Eta trankalladi esaten dan moure, esaten da agilloi. Agilloi gexen esatetzau ipar-olatuai. Lagaeri: ipar-agilloi. “Axeik eztabill, bañe, ipar-agilloira naiku zazkarra”. (Bedialauneta Laka Luis Mari).

(*Ipar-olatu* ere deitzen diogu. Eta *trankalladi* esaten den bezala, esaten da *agilloi*. *Agilloi* gehien deitzen diogu *ipar-olatuari*. Haizea baretzerakoan: *ipar-agilloi*. “Haizerik ez darabil, baina, *ipar-agilloi* bai, zakar samarra). Ikus, *trankalladi*.

4.- *Olato ausixe*. Lehertutako olatua, olatu hautsia (“ola rota”). *Guk liorrin errementatako olatu esaten gendun, bañe maiñelak, itxosun olato auzixe esateben* (Guk lehorrean errementatako olatu, hots, leheertutako olatua esaten genuen, baina, arrantzaleek itsasoan *olato ausixe* esaten zuten).

“Bixi-bixixin dala denporali olato ausixe eoten da. Itxosun olatu errementa, apurtu etten da. Txalopa andixak zelaik apurtzendi-ba? Otamar metroko olatuk-eta sortzendi leku batzutan. Neu-pe andixak ikusittuaz; eta ausi etten da.

“Nik Rocalen baten ikusi neban olatu. Kontseziñoi eune zan. Arratsaldeko lauretan etteban gaba, eta goxeko amaiketan eune. Arratsaldeko irurak alde ixantzan. Luziano Paz difuntu Toki Alain eta ni Ondar Ederren, bixok kosta giñan, da kapan geuazen. Radixutik diñozta-ze: “Ikusteo zu or aurrin datorrena?”. Baietz erantzunetzan. Etorren olato bat... Maremotu zan a. Olato ausixe euan, da olatu errementa ettezan. Bañe bat etorren apartetik denpora guztin errementata, errementata. Ni sekule olakoik ikusibaik neuan. Pentsa neban aren olatun kontra martxan ezin zeinkile jun. Jo derrigor enbizattu, eta zeu-pe emotemotzazu, txoki andixaua ixangora. Martxi manutu te gañetik pasaten laga biakon arei. Alla zan da gañetik pasazkun. Nik olakoik eztot sekule ikusi. Txunami mouko zeoze. Nik eztai ze olato zan a. Lesteko axi euan gañea; da orrek axiorrek olato andirik eztau sortzen. Kapan eoteko beste euan lesteko axi, borraska andixe euan-da. Bañe olato bakarra ixantzan. Bestikandik ikaragarrizku. An dator, an dator, an dator... Gelditu te auxe txalopik :“brrraaaaaau”. Gañetizir pasazkun, de ix-bez, txalopa itxixazin-de. Pasa zanin, azalea osta-be, ta segi”.
(Bedialauneta Laka Luis Mari).

(Ekaitza gori-gori dagoela olatu hautsia, hots, olatua lehertu egiten da. Itsasoan olatua apurtu, lehertu egiten da. Nola uste duzu txikitzen direla itsasontzi handiak? Hogeita hamar metroko olatuak sortzen dira leku batzuetan. Nik ere ikusi ditut sekulakoak; eta lehertu egiten da.

(Nik Rocal-en behin ikusi nuen olatua. Ama Birjinaren Sortze Garbi eguna zen. Arratsaldeko lauretan iluntzen zuen, eta goizeko hamaiketan zabaldu eguna. Arratsaldeko hirurak aldera izan zen. Luziano Paz zena Toki Alai itsasontzian eta ni Ondar Eder-en, biok lemazain kosta, ekaitzari eutsiz ari ginen. Irratiz honela esan zidan: “Ikusten al duzu hor aurrean datorrena?”. Baietz erantzun nion. Zetorren olatu bat... Itsasikara zen hura. Olatu hautsia zegoen, eta olatua lehertuta zetorren. Baina bat zetorren, urrutitik apurtuta, apurtuta. Ni horrelakorik ikusi gabe nengoen. Pentsatu nuen olatu haren kontra ezin zitekeela martxan joan. Jo nahitaez egin behar zaitu, eta zuk ere ematen badiozu, talka bortitzagoa izango da. Martxa apaldu eta gainetik pasatzen utzi behar zitzaion hari. Heldu zen, eta gainetik pasa zitzaigun. Nik ez dut horrelakorik sekula ikusi. Tsunami bezalako zerbait. Nik ez dakit hura ze olatu mota zen. Gainera, ekialdeko haizea zebilen; eta haize horrek ez du olatu handirik sortzen. Olatuaren guardian egoteko adina zebilen ekialdeko haizea, haize-ekaitz bortitza baitzegoen. Ordea, olatu bakarra izan zen. Beste guztien parean ikaragarrikoa. Han dator, han dator, han dator... Gelditu eta honela egin zuen

txalupak: “brrraaaaaau”. Gainetik pasa zitzaigun, eta ez zigun ezertxo ere egin txalupa itxiak baitziren. Igaro zenean, azalera berriro, eta segi).

5.- *Bekó olatu*. Beheko olatua (“mar de fondo”). Honi *azpiko olatu* ere esaten zaio. Olatu honek ur sakoneko mugimendu bortitza eragiten du: erresaka. *Gaur obarozu igaire ez juti*. *Azpiko olatura, eta erresaki andixe* (Gaur hobe duzu igeri egitera ez joatea. Beheko olatua dabil eta erresaka bortitza).

OLEA

1.- Familia baten abizena, ondarrutarrentzat ia-ia “goitizen” bihurtu dena. Familia horretako kideak *Oleanekuk*, eta bakoitzari, izenaren ondoren “*Olea*”: “*Anndoni Olea*”.

“*Olea*” zaharra (Eleuterio Olea) ezagutu nuen. Egunero joaten zen elizara, eta beti alkatearen jarlekuaren atzekoan esertzen zen. Hark ondo ezagutzen zituen elizako zeremonien maniobrak: noiz zutitu, noiz eseri, noiz belaunikatu eta abar.

Familia batean aita hil zitzaien, eta elizara oso gutxi joaten zirenez, beldur ziren herriko jendearen aurrean ze atarramentu aterako ote zuten; ez baitzekiten meza garaian noiz zutitu edo noiz belaunikatu behar zen. Horregatik, Eleuterio Oleari eskatu zioten laguntza. Ohitura zenez, familiako gizonezkoak “alkatearen” eserlekuan jarri ziren, eta Olea, justu euren atzean. Oleak atzetik emandako ordenak zintzo bete zituzten, denak batera militarrek bezala. *Elixan euazen andrak pentsateben espetakulu ikusikobela: bata tente ta besti jarritxe. Bañe an geatuzin aue zabalik. Alako soldaurik! Olea kapitxana* (Elizan zeuden emakumeek uste zuten barregarri geratuko zirela: bata zutik eta bestea eserita. Ordea han geratu ziren zur eta lur. Halako soldadurik! Olea kapitaina).

2.- *Oleaneko taberni*. Olearen taberna. *Zubi Barri* auzoan zegoen, *Silberioneko* fabrikaren goiko aldean. Guk, Eleuterio Olea, zaharra ezagutu genuen, erretiratua. Baina aurretik, tabernaria izan zen. Horregatik bere tabernari “*Oleaneko taberni*” deitzen zitzaion.

OLEAZIÑOI

Azken oliadura, gaixoen oliadura, azken igurtzia (“extremaunción”). Apaizak oliba olio z igurtzen zizkion gaixoari gorputz atalak. “Olear: dar a un enfermo el sacramento de la extremaunción”. *Zeñei erutze oleaziñoi?* (Nori eman diote azken igurtzia?).

Orduan, “azken oliadura” behin baizik ezin zitekeen eman; norbait hiltzear zegoenean bakarrik. Beraz, azken igurtzia emateak hiltzea esan nahi zuen. Gaixoen oliadura hartu bezain pronto hiltzen ziren gehienak. Kristau katolikoen zazpi sakramentuetariko bat da.

Beste sakramentuak bezala, hau ere apaizak ematen zuen. Ordea, horretarako ere apaizak laguntzailea behar zuen. Batzuetan sakristaua eta beste batzuetan akolitoa. Apaizarekin oliadura ematera joanda, behin baino sarriago ikusi nuen azken arnasa ematen ari zen pertsona.

OLÉ-OLÉ!

Edadeko emakumeek berba honekin saiatzen ziren okerkeriaren bat egiten ari ziren umeak uxatzen. Beste emakume batzuk ere erabiltzen zuten, baina, bereziki, emakume batekin lotzen genuen berba hau, “*Jospa Kale*”rekin. “*Mollan*” bizi zen; gu bizi ginen kale berean. Barruko aldetik, bere etxeko leihoak gure auzoko karkabara ematen zuen. Batere tinbrerik gabeko ahots sakon eta erregistro baxukoaz ozenki hots egiten zigunean (*ole-ole*), deabruak hartuta bezala, tximista baino azkarrago, egiten ari ginen bihurrikeria bertan behera utzi eta ospa egiten genuen.

ÓLES EIÑ

Kasu egin, oles egin, kasu eginez deitu (“saludar”, “llamar”). *Iñor eneban bistan ikusten, bañe, oles einetzen da erantzuzten* (Inor ez nuen bistan ikusten, baina, oles egin nien eta erantzun zidaten). Dena den, ez pentsa aditz hau maiztasun handiz entzuten genuenik. Aurreko belaualdikoen ahotan noizetik noizera.

OLEZKO KOLLARI

Sukaldean erabiltzen den zurezko koilara (“cuchara de madera”). *Masan bat enbizanin, beti olezko kollari ikusten gendun lapikun; arei ezgakon kirtena berotzen* (Zerbaitetarako oreka egin behar zenean, beti zurezko koilara ikusten genuen lapikoan; hari ez zitzaion kirtena berotzen). *Olezko kollari artu te eraitzaxun txokolatiai* (Zurezko koilara hartu era eragin txokolateari). Txokolatea bazen pozik. *Lantzin-lantzin olezko kollari txupa, natte miñe erre!* (Noizbehinka olezko koilara miazkatu, nahiz eta mingaina erre).

OLEZKO MOLLI

Asturias eta Santander inguruan ondarrutarrek harrapatutako hegaluzea arrasteko txalupa batek ekartzen zuen Ondarroara. Txalupa hori atrakatzeko zurez eraikitako moila bereziari deitzen zioten “*olezko molli*”.

“Olezko molli nun eontzan! Zuk ezautu zendun arlanpi Veganeke aurrin? Ba, axe joten , aurreratxua euan alako saliente bat eiñdde egurraz. Aettei esateakon olezko molli. Pentak-eta (Jose Urresti Aranbarri) asmaben ori. Txalopak jutezin lena atuneta Santoña-ta Santanderrea-ta, eta eunero erun birrixateben arraño porture. Antxe saltzeben atune. Da, asmaben... Pasaiko arrasteruk neun ibilttezin Grantzolen. Baño uran ezeben arraño atrapatzen, da amarratu etten zittuen. Da, ze eiben? Angoxe arrastero bat alkila. Ori arrasteruoi jutezan Santanderko baixa, da Ondarruko txalopak antxe emoteotzen arraño ona ekarteko. Urrengoko goxin arek etxea ekarteban. An saldubaik emengo jentiai biarra emotearren. Axe arrasteru atrakateko, aettentzako eiñddaku zan ori olezko mollioi”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Zurezko moila non zegoen! Zuk ezagutu zenuen arrapala Vega Hotelaren parean? Ba, handik oso hurbil, apur bat aurrerago, irtengune bat zegoen zurez egina. Hari esaten zioten zurezko moila. “Pentak”-eta asmatu zuten hori. Antzina txalupak Santoña eta Santander aldera joaten ziren hegaluzetara, eta egunero eraman behar izaten zuten arraina portura. Hantxe saltzen zuten hegaluzea. Eta bururatu zitzaien... Pasaiko arraste-ontziak neguan Gran Solen aritzen ziren. Ordea, udan ez zuten arrainik harrapatzen, eta lotu egiten zituzten. Zer egin zuten? Hango txalupa bat alokatu. Arraste-ontzi hori Santanderko badiara joaten zen, eta Ondarroako txalupek hantxe ematen zioten arraina hona ekartzeko. Hurrengo goizean hark etxera ekartzen zuen. Han saldu gabe hemengo jendeari lana ematearren. Txalupa hura atrakatzeko, harentzat egindakoa zen zurezko moila hori).

OLEZKO ORRATZA

Zurezko orratza (“aguja de madera”). Sare konpontzaileek, bai lehen eta bai orain, beti erabili izan dituzte sarea konpontzeko orratz bereziak. Orratzean bertan izaten dute soka bildua. Baxurako sareak konpontzeko txiki samarrak, eta arrasteko sareentzako oso handiak. Sarearen mailaren eta sokaren lodieraren arabera. *Plastiku etorri arte beti olezko orratzak ezautu genduzen* (Plastikoa etorri bitartean, beti zurezko orratzak ezagutu genituen).

OLGETA-BENETAN

Erdi txantxetan erdi serio (“medio en serio medio en broma”). *Olgeta-benetan ebizen, baño, alkarrei ederrak emotzezen* (Erdi txantxetan erdi serio zebiltzan, baina, elkarri ederrak eman zizkieten). *Olgeta-benetan asizin, baño, benetan amattuben* (Erdi txantxetan erdi serio hasi ziren, baina, azkenean serio bukatu zuten).

OLGETAN

Txantxetan (“de broma”). Bizkaiko beste hainbat lekutan *olgau* aditzak hedapen zabala du. *Olgau*, jolastu esateko erabiltzen dute; eta *olgetan*, jolasean. “Hogar: estar ocioso, no trabajar. Divertirse”. Guk ez diogu adiera hori ematen. Guretzat zentzu zehatz eta bakarra du: *benetan* (serio: “en serio”) berbaren antonimoa. *Benetan* ez dena ari, *olgetan* ari da; eta alderantziz. *Ori eztabill olgetan, benetan baño* (Hori ez da txantxetan ari, benetan, serio, baizik). Umeen artean

zenbat aldiz gertatzen da: *Olgetan asi tte benetan amattu* (Txantxetan hasi eta serio bukatu). Gauza bera adieraziz, beste hau ere sarri entzuten genuen: *Olgetik beneti ekarten dau* (Txantxak azkenean serio jartzea ekartzen du).

Bizkaiko zenbait lekutan gaztelaniako “gerundioaren” baliokidea eratzeko, “-TEN edo TZEN” (kantatzen, desiatzen, bisitatzen, estropeatzen, pasiatzen, olgatzen) atzizkia erabili ordez “-TAN” atzizkia baliatzen dute: “pasietan, olgetan, kantetan, desietan...”. Gu, kasu gehienetan “-TEN, -TZEN” atzizkiez baliatzen gara, *olgetan* eta *pasietan* aditzetan izan ezik.

OLGETI

Txantxa (“broma”). Arazo serio baten aurrean, berba hau erabiltzen da, beste inork txantxetan har ez dezan. *Tellatu barrizti bakotxai mille oberleko kenduzku. Ori, ez pentsa olgetiranik!* (Teilatua berritzea, bakoitzari mila duro kostatu zaigu. Ez pentsa, gero, hori txantxa denik!).

OLGURI

Lasaiera (“holgura”). *Onek ationek olgura andixeauke* (Ate honek lasaiera handia du). *Au nasaxeira. Onek olguriauke* (Hau lasaiegi dago. Honek olgura du).

OLÑE

Kedarra (“hollín”). *Eztakiau nundik etorriran, bañe, balkoiko trastik oliñez beteta geaturi* (Ez dakigu nondik etorri den, baina, balkoian esekita genituen arropak kedarenez zikindu dira).

OLLARJOKU

Oilar jokoa, ika-mika, liskarra (“pelea de gallos”). Ahari talka ikusi izan genuen inoiz herriko plazan, baina, “oilar jokorik” ez; pertsonen artean bai. *Zueik beti zabize ollarjokun* (Zuek beti ari zarete ika-mika eta liskarrean).

OLLARRA

1.- Oilarra (“gallo”). Sarri ez genuen ikusten, baina oiloen artean ezagutzen genuen oilarra nor zen. *Ollarran kanti apartetik ezautzen gendun* (Oilarraren kantua urrutitik ezagutzen genuen).

2.- Itsasoilarra (“gallo”). Hondoan ibiltzen den arrain zapala; sukaldaritzan oso preziatua. *Ollar freskuk ekarrittuaz afaltzeko* (Oilar freskoak ekarri ditut afaltzeko). *Ollarrak karu eiñddau* (Oilarra garesti saldu da).

3.- Familia jakin bateko partaideei ezarritako goitizena. *Ollarraneko guztik, neskak, mutillak, gixonak eta andrak, danazin ollarrak. Eta nire belarrientzat oso entzuna, Bixente Ollarra* (“Oilarra” goitizena zuen familiako partaide guztiak ziren oilarrak: neska, mutil, gizon eta andreak. Eta nire belarrientzat oso entzuna, Bixente “Oilarra”). Bixente “Ollarra” gauza askotan trebea izan zen; txirlatan, adibidez, benetan abila.

“Ni besiutan osaba Milantonenin ibilli nittan. Osaba Milantonenin pasateaztan goorra. Ni beste biarretan-da, famau ixanazela, famau ero... Tretzak libraten-da, enkarnaten-da, makal demasa. Nik tretza bat enkarnateko amazapi eun binittun. Neure tretzak etortezinin... Bixente Ollarra zan tretzak tabla alatebana atzin. Da arek etteban... bixkorra a... bixkor demasa tretzak entollaten. Nire tretzak etozenin aettek entollaten zittuzen amoik gexenak. Alaxeik libratenittan. Exkoteti-pe eziñ eiñdde tretza bat. Bestelan akabo”. (Egiguren Badiola Hipolito).

(Ni bisigutan osaba Milantonen txalupan ibili nintzen. Txalupa hartan gogorra gertatzen zitzaidan. Ni beste lan mota guztietan trebea izan naiz, trebea edo... Ordea, tretzari karnata jartzen eta libratzen ez nintzen batere abila, zeharo txarra. Tretza bateko amuei karnata ipintzeko hamazazpi egun behar nituen. Nire tretzak etortzen zirenean... Bixente “Ollarra” zen atzean tretzak oholera jasotzen zituena. Eta hark egiten zuen... bixkorra zen.... guztiz trebea tretzak entollaten. Nire tretzak zetozenean hark entollaten zituen amurik gehienak. Horrela

libratzen nintzen. *Exkote* deituriko kalatik hasi eta herrira heldu bitartean ezin izaten nuen tretza bat atondu. Bixente “*Ollarra*” izan ez balitz akabo!). Ikus, *entolla*.

OLLASKU

Gure hiztegia ez zegoen berba hau. Norbaitek, *eskerrik asko*, esaten zuenean, ondoren zetorren errimadun luzagarrian baizik ez zitzaigun agertzen berba hau: *Eskerrik asko. Maria ollasko. Okela gitxi te salda asko*. Guretzat denak ziren *olluk*. Ikus, *ollu* (OLLÚ, 1).

OLLAUE

Aparailutzat erabiltzen zuten alanbreari (*loru*) muturrean ateratzen zioten begi edo zuloa. Behin *ollaue* atera ondoren, hari soka nahiz pita lotzea erraza egiten zen.

“Ollaue loruai atateakon. Ze, loru alanbre naiku lodixe ixatezan, da arei puntan ezin zeinkin ixe, sokaik ero pitaik, amarra. Ordun etteakon, bera loru puntan bixkat okertu eta arixaz jo ta jo, jo ta jo, zulu, ero beixe ata puntan. Gero listo euan a eroze lotzeko. (Basterretxea Irusta Jon).

(*Ollaue* aparailutzat erabiltzen zen alanbreari ateratzen zitzaion. Izan ere hura alanbre nahiko lodia izaten zen, eta hari muturrean ezin izaten zitzaion ezer, sokarik edo pitarik, lotu besterik gabe. Alanbrea bera muturrean apur bat okertu, eta hariaz jo eta jo, jo eta jo; zuloa edo begia ateratzen zitzaion muturrean. Horrela prest zegoen zernahi lotzeko).

OLLÚ

1.- Oilaskoa, oiloa (“pollo”, “gallina”). *Txixixe bazan titti, eta andixak danak olluk. Ollarra ezautzen gendun* (Baldin eta txikia bazen, txita, eta handiak, denak *olluk*. Oilarra ezagutzen genuen). *Lena ezkontzetan bakarrik jatezan ollu* (Antzina, oilaskoa ezkontzetan baizik ez zen jaten). “Ez da oraingo kezka. Antonio Zabala jesuitari lapurtutakoa da esaldi polit hau: oiloa eta oilanda kaletarrentzat purra-purra” (Iñigo Aranbarri: “Hitzak eta giltzak”, 49. orrialdea). “Ondarroan sekula santan ez da oilaskorik jan, beti *ollu*”.

Eibartar neska bat (Maria Angeles Martiartu Lasuen), Ondarroako etxe batean zegoela etxeko andreak harategira bidali zuen *ollu* erostera. Neskak, etxeko andrearen agindua zintzo betez, *ollu* eskatu zion harakinari; baina, honek oilaskoa eman. Neskak ezetz, berari *ollu* esan ziola. Eta harakinak Ondarroan oilaskoari *ollu* esaten diotela. Neska etxera itzuli, ea etxeko andreak zer nahi ote zuen. Orduan argitu, nahi zuena oilaskoa zela. *Guk ollu esateotzau* (Guk *ollu* esaten diogu). Esan *ollu*, baina, jan, oilaskoa.

Orain, harategian amaren batek *ollu* eskatzen duenean, alaba han egongo da aldamenean, okerra zuzendu nahian: *Ama ori ezta ollu, ollasku baño* (Ama hori ez da oiloa oilaskoa baizik). Amak, ordea, bereari eutsiko dio: *Tire, karnazeruk entendiutendau-te* (Tira, harakinak ondo ulertzen du eta). Hurrengoan ere berdin: *ollu*.

Ondarrutar mutil gazte batzuk, “alfabetatuak”, jatetxe batean, jan nahi zutena eskatu nahian, “*Ze eskatukou? Ollu eskatukou?*” (Zer eskatuko dugu? *Ollu* eskatuko dugu?) egin zuen batek proposamena. “*Baño ollu ezta esaten ollasku baño*” (Ordea, *ollu* ez da esaten *ollasku* baizik), beste batek. Eta azkenean ilustratuenak argitu zalanza guztiak: *Ez, bixitan bittartin ollu esateako, eta illddakun, ollasku* (Ez, bizirik dagoen bitartean *ollu* esaten zaio, eta hil ostean, *ollasku*). Hark eman zuen argibidearekin besteak konforme.

2.- *Ollún patí*. Oilasko izterra (“muslo de pollo”). *Gexen gustaten gaztana, ollun pati* (Gehien gustatzen zaidana, oilasko izterra). Hipolito “*Eziñaberastu*”k (Hipolito Egiguren), kontatu zidan, Ameriketara joan eta buffet batean bazkaldu zuela: “*Jamoiok eta txuletok janda gero, ollun patak otalau janittuzen. Niaz ezeben irabazi andirik ata!*” (Urdaiazpikoak eta txuletak jan ondoren, hogeita lau oilasko izter jan nituen. Nirekin ez zuten asko irabazi!).

3.- *Ollún pópi*. Oilo ipurdia (“carne de gallina”). Beldurrak, emozioak, zirrarak edo hotzak eraginda, gure larru azalean sortzen diren pinportatxoak oiloaren azalekoekin duten antzagatik erabiltzen dugu. *Alabik amai botatzazen bertsuk entzunde, ollun popi eiñgazta* (Alabak amari

bota dizkion bertsoak entzunda, oilo ipurdia jarri zait). *Otzadardaraka ollun popi eingaztan* (Hotzez dardarka oilo ipurdia egin zitzaidan).

ON

1.- Orain (“ahora”). *On enator; gerotxua jungona* (Orain ez nator; geroxeago joango naiz). *Nik esanetzun ze pasako zan. On eztau balixo near ettik* (Nik esan nizun zer gertatuko zen. Orain negar egiteak ez du ezertarako balio).

2.- *On-bé?* Orain ere bai?, berriro? (“de nuevo?”). Galdera forma eman arren, erantzuna eskatu baino gehiago, zerbaiten egiaztapena adierazten du; alegia, aldez aurretik egindako okerkeria edo kaltea berriro egin duela. *On-be? On-be mozkortute?* (Berriro? Orain ere mozkortuta?).

3.- *Óntxe.* Oraintxe (“ahora mismo”). *Eon zattez bixkatin zaiñ. Neu-be ontxe nator; auxe amattutakun* (Egon zaitez zain apur batean. Ni ere oraintxe nator; hauxe bukatutakoan). *Manuelan bille zabiz? Ontxe pasara amendixeik* (Manuelaren bila al zabiltza? Oraintxe igaro da hemendik).

Ironikoki erabilita, guztiz kontrako zentzua ematen diogu. *Ori atunoi! Lau bat eunin freskeran eonbara, ontxe jangotzut, entsegire* (Hegaluze hori! Tranpaduran lau bat egunetan egondako hegaluzea ni ez noa jatera). *Negu gorrixin euri zaparraratan, ontxe jungona bai goxeko bostetan txibitta. Ederto pentsatazaz!* (Negu gorrian euri zaparradatan ni ez noa goizeko bostetan txipiroitara. Ezta pentsatu ere!). Zentzu ironikoa emateko berba edo lokuzio lagungarriak (“*ederto pentsatazaz*”, “*entsegire*”, eta antzekoak) ditugun arren, ironia batez ere, ahoskatzean, tonuan eta kadentzian ezartzen diogu. *Itxosa on dan eueldixaz! Ontxe etorrikona, maskataakazu-bai!* (Itsasora, egiten duen eguraldiarekin! Ni ez behinik behin!).

4.- *Ontxé bértan.* Oraintxe bertan. (“ahora mismo”). *Aterturau? Ontxe bertan eurixe zan* (Atertu al du? Oraintxe bertan euria ari zuen). *Ontxe bertan ikusirot neuk* (Oraintxe bertan ikusi dut).

5.- *Ontxé-óntxe.* Oraintxe bertan (“ahora mismo”). *Eontza Mireneaz? Ontxe-ontxe ikusirot elixatik urteten* (Mirenekin egon al zara? Oraintxe bertan ikusi dut elizatik irteten). *Ontxe-ontxe junde. Atzetik jutemaza atrapakozu* (Oraintxe bertan joan da. Atzetik joaten bazara harrapatuko duzu). *Ontxe-ontxe esazte ze pasaran* (Oraintxe bertan esan didate zer gertatu den).

6.- *Óntxe... óntxe...* Gauza bat eta kontrakoa ia batera, elkarren segidan, txandatzuz, gertatzen direla adierazteko erabiltzen dugu. *Au umiau nik eztot entendiuten: ontxe near da ontxe barre* (Ume hau nik ez dut ulertzen: negar eta barre ia aldi berean egiten ditu). *Ontxe biztu eta ontxe amata... Ori bonbillioi eztabill ondo* (Bonbilla hori, ez dabil ondo: piztu eta itzali ari da). *Ontxe kafi te ontxe pattarra... Itxosu beteko matsa atrapaben* (Kafea eta pattarra eten gabe edaten jardun zuten. Azkenean, sekulako mozkorra harrapatu zuten).

7.- *Óntxe alakoxi.* “Uste dut oraintxe dela”. Biziki espero den zerbait iragarritz seinaleren bat jasotzean esaten da. Testuinguru bakoitzean esanahi desberdina izango du. Maite duen norbait etorriko den esperantzaz dagoenak esan dezake pozarren: *Ati ixan da. Ontxe alakoxi* (Atearen zarata izan da. Uste dut oraintxe datorrela).

Erabat kontrakoa ere berdin. Zerbait helduko den beldurrez dagoenak esan dezake. Oso gaixo, edo ebakuntza gogorren bat dutenek, heriotzagatik pentsa dezakete: *Ontxe alakoxi!* (Oraingoan ez dut uste libratuko naizenik / Azken ordua heldu zait).

8.- *Ontxé momentun.* Oraindik orain, oraintxe bertan (“ahora mismo”). Pasatutako unea izaten da; iragana. *Ontxe momentun eonda amentxe, bañe, junde* (Oraintxe bertan egon da hementxe, baina, joan da). *Eztatt egixeran, bañe, ontxe momentun entzun dot neu-pe oixe* (Ez dakit egia den, baina, nik ere oraintxe bertan entzun dut gauza bera).

9.- *Ontxé ta ontxe-be.* Oraintxe ere, oraindik ere (“ni aún hoy”, “ahora tampoco”). Gaur egun oraindik adin handiko pertsonak agian erabiliko dute, baina nekez entzungo duzu; nik behinik behin ez dut entzun izan. Miren “*Kantaleko*”ri entzun nion, eta Consuelo Solabarrietari ere bai. *Berba batzuk esan geuntzazen alkarrei te len geunkan amistadi oztu eintzan. Bañe, gero nitzako a pasa zan. Ba, arek niri, ontxe ta ontxe-be eztozta arpeire beatzen. Kalin kruza, neu jamon ettea, ta berak bestekaldea beatu* (Hitz gogor samarrak esan genizkion elkarri, eta lehen genuen harremana hoztu egin zen. Ordea, gero, niri hura ahaztu zitzaidan. Ba, hark niri oraindik ere ez

dit aurpegira begiratzten. Kalean gurutzatu, ni jaramon egiteko asmoz, eta berak aurpegia jiratu eta beste aldera begiratu).

ÓNA

1.- Ona (“buena/o”). Zerura joateko beharrezkoa zen ona izatea: *Onak zerure ta gaiztuk inpreñure*. (Onak zerura eta gaiztoak infernura). Hori besterik ez genuen entzuten etengabe gogaitu arte: *onak ixateko, ona ixan birdela*. Hori argi eta garbi zegoen. Ordea, inork ez zigun azaltzen “ona izatea” zer zen, horrek zer suposatzen zuen. Hala ere guk bagenekien aholku horrek zer esan nahi zuen: egunean eta astean zehar burutzen genituen okerkeria eta bihurrikeria guztiak (zerrenda, luzea eta beltza litzateke) alde batera uztea. Ordea, hori ez zen posible, horietan osatzen eta tajutzen baitzuten gure egunerokotasunaren, bizipozaren funtsa.

2.- *Ona eón*. Zerbait burutzeko pertsona egokiena ez izan (“estar aviado/a”, “no ser la persona idónea para hacer algo”). Lokuzio honen erabilerak beti agertzen du ironia puntu bat. *Onek diño-ze berau eztule otamar kiloko zakoik karriate*. *Onara au laroi kiloko gari zakuk eskillaretan gora altsateko* (Honek dio ez duela hogeita hamar kiloko zakurik garraiatuko. Honek laurogei kiloko gari zakuak ez lituzke berehalakoan jasoko eskailaretan gora). *Ume bakarrauke ta ittotaabill*. *Onara ori zortzi umeko familixi aurea eruteko* (Ume bakarra du, eta itota omen dabil. Berehala eramango dizu horrek zortzi umeko familia).

ONDAMENDIXE

Hondamendia (“ruina”). *On dala amar urte amen ixantzin uxolak ondamendixe ekarriben* (Duela hamar urte izan ziren uholdeek hondamendia ekarri zuten). *Etxi erreakuen da kittu*. *Arentzako ondamendixe ixantzan* (Etxea erre zitzaien eta kito. Haiantzat hondamendia izan zen).

ONDAMENDIZKO KÁLTIK

Kalte ikaragarriak; erabateko hondamendia sortzen duten kalteak (“daños irreparables”). *Suak ondamendizko kaltik eitzez* (Suak sekulako kalteak egin dizkie).

ONDARRA

Hondarra (“arena”). Hondarra itsas ertzean ikusten genuen ugari; baina, leku bakoitzean desberdina: finagoa, zakarragoa, argiagoa, zikin kolorekoa, iluna, garbia, zikina... *Plai txikiku, plai andiku eta Saturrango ondarra, irurak diferentik* (Hondartza txikikoa, handikoa eta Saturrango hondarra, hirurak desberdinak).

Itsasoko hondarraz aparte, amak, eta beste andre guztiek, zoruko ola garbitzeko erabiltzen zutena ikusten genuen. Hura, oso zuria izaten zen.

ONDARRAZPIKU

Xabiroia (“salvariego”). Hondo areatsuetan bizi da eta aurreko bizkar-hegatsean ezten pozoitsuak ditu. Hondar azpian ezkutatuta (hortik guk ematen diogun izena: *ondarrazpiku*) geldirik egoten da. Konturatu gabe hura zapalduz gero, orduan ematen du eztenkada, eta pozoia sartu. Guztiz minbera izaten da. *Ondarrazpikuk pikazta* (Xabiroiak eztena sartu dit).

ONDATU

1.- Hondatu, alferrik galdu (“estropear”). *Bazkaltzea junga ta gaur estreñatako jaka barrixe ondatuzte*. *Krixariai saka eitzela, eztotzela, baidotzela... orixo-saldi jakin gañea!* (Bazkaltzera joan gara eta gaur estreinatutako jaka berria hondatu didate. Zerbitzariari bultza egin omen diote, eta olio-salda jakaren gainera erori zait). *Ainbeste diro paatako motor barrixe ondatuakue* (Diru mordoa ordaindutako motor berria hondatu zaie).

2.- Kalte handiak eragin, suntsitu (“arruinar”). *Irabazi bapez, da gasta besteik eztau etten! Onek semionek ondatukoattu gu!* (Irabazi bat ere ez, eta gastatu besterik ez du egiten! Seme honek suntsituko gaitu!).

3.- *Ondatute*. Goitik behera blai, goitik behera zikinduta. *Ondatute etorriazta umi. Krisalin ibillieidi* (Goitik behera bustita eta zikinduta etorri zait umea. Ur ertzean ibili omen dira).

ONDEZA

1.- Ondoeza (“indisposición”, “malestar”, “desvanecimiento”). Lotzen zaizkion aditzak: *euki, ibilli, sentiu, eon. Ondez apurreakat* (Ondoez apurra dut). *Jun dan iru egunin ondez apurraz nabill* (Duela hiru egunetik ondez apurrez nabil). *Osaba, ondezita (ondezik da) oian* (Osaba, ondezik dago ohean). *Ondezaz da ta ezta etorri* (Ondoeza du eta ez da etorri).

2.- *Ondeza eiñ*. Ondoeza egin, zorabiatu (“desmayar”). *Elixan euala, ondeza eiñ dde beangañea jausire. Golpe ederra artu eida* (Elizan zegoela ondeza egin eta lurrera erori da. Golpe ederra hartu omen du). *Txikitu artzen dala ondez andixe eiñdde erun dabe* (Basoerdia hartzen ari zela, ondeza egin zaio eta eraman egin dute).

ONDEZTU

Ondoeza egin, gaixotu (“enfermar”). Gure belaunaldikoen artean ez dut entzun izan, baina, bai aurrekoei.

“Gure ama Ibarrea jutezan arrañe saltzea. Juli Errepuerto ta bixak jutentzin. Eun baten eiñtzan gure ama ondeztu, eta neu bixaldu nittun Juliaz. Alla giñanin Julik eiban, arraiñ saltzallik etorriko gatazela ta neu estaziñoiñ bakarrik laga ta beste erri batea jun. An neuan ni estaziñoiñ nearrez, gazti nittan-da”. (Emeteri Arkotxa Arrizabalaga).

(Gure ama Eibarrera joaten zen arraina saltzera. Julia “*Errepuerto*” eta biak joaten ziren. Egun batean gure ama gaixotu egin zen, eta ni bidali ninduen Juliarekin. Heldu ginenean, beste arrain saltzaile batzuk etorriko zitzaizkidala eta ni tren geltokian bakarrik utzi eta Julia beste herri batera joan zen. Han nengoen ni geltokian bakarrik negarrez, oso gaztea bainintzen).

ONDIOIK

1.- Oraindik (“todavía”, “aún”). *Guri zuena baño zarrauara, bañe, ondioik ezta oñez asi* (Gurea zuena baino zaharragoa da, baina, oraindik ez da oinez hasi). Sinonimoak: *ondiokan, ondio. Ondiokan partidu ezta asi* (Oraindik partida ez da hasi).

2.- *Óndioipe*. Hala eta guztiz ere (“a pesar de todo”). *Iñoi esanbaik giltzak artu, almazena ibilli, ate guztik zabalik laga, ta ondioi-pe berak errezo* (Inori esan gabe giltzak hartu, biltokia erabili, ate guztiak zabalik utzi, eta hala ere berak arrazoi).

3.- *Óndioik antxiñe eztala*. Duela gutxi (“no hace mucho”). *Gaxoitala entzuneban, bañe, ondioik antxiñe eztala neuk ikusi neban kalin launakiñ* (Gaixorik dagoela entzun nuen, baina, duela gutxi kalean ikusi nuen lagunekin). *Ondioik antxiñe eztala eiben orreik obri* (Duela gutxi egin zuten horiek obra). Sinonimoa, “*ondioik ezta antxiñe*”. *Ondioik ezta antxiñe orreik ezkonduzile* (Oraindik ez da aspaldi horiek ezkondu zirela).

4.- *Óndioik óntsu*. Oraindik oraintsu, duela oso gutxi (“todavía hace muy poco”). *Ondioik ontsu ekarriben orreik txalopa barrixe* (Horiek duela oso gutxi ekarri zuten txalupa berria).

ÓNDO

1.- Ondo, ongi (“bien”). *Attitte ondora?* (Aitona ondo al dago?). *Aste beteako juntzan itxosa, ta ondo ibilli zala esaban* (Aste beterako joan zen itsasora, eta ongi ibili zela esan zuen).

2.- Oso, txit, guztiz (“muy”). *Merke erosirabela esan dau, bañe, ondo ederra euan* (Merke erosi duela esan du, baina, guztiz ederra zegoen). *Ondo gown eukirau berak attittak esandaku* (Oso gogoan izan du aitonak esandakoa). *Ondo ezkutun eukizu zeuk gauzioi* (Oso ezkutuan izan duzu gauza).

ÓNDO EIÑ

Borondate onez jokatu, mesede egin. Hemendik esaera: “*Ondo eiñan pagu; ate ondun palu*”. Alegia, ondo eginak, maiz, esker txarra izaten duela ondorio.

ONDOKIÑAK

Hondakinak (“sobras”). *Etxin asko giñan da jateko gexeirik ezan eoten. Ondokiñak zelan eongozin-ba?* (Etxean asko ginen eta jateko gehiegirik ez zen izaten. Horrela hondakinik ezin egon). *Ettezin ondokiñ apurrak ureta, errixure, botatezin* (Sortzen ziren hondakin apurrak, uretara, errekarra, botatzen ziren).

Etxeetan ez zen asko sortzen. Gehienbat arrainarenak, eta hauek katuei ematen zitzaizkien. *Kresala* tabernakoak berriz, elizako *korreta* (korridore) azpian zegoen txerriari eramaten genizkion; haiekin gizentzen zen hura.

ONDRAGARRIXE

Berba hau esaera batean baizik ez dut entzun izan. *Kafi: bazkai onan ondragarrix ta txarran erremexagarrix* (Kafea: bazkari onaren ondragarria eta txarraren erremediagarria). Amari entzuna.

ÓNDRAK

1.- Ondrak (“honras fúnebres”). Hiletaren ondoren, egun batzuetara hildakoaren oroimenez egiten zen elizkizuna: meza eta gainontzeko otoitzak barne. Horregatik *ondretako mezi* ere erabiltzen zen. *Datorren sapatun ixangori attan ondrak* (Datorren larunbatean izango dira aitaren oroimenezko ondrak). *Aman ondretako mezi, astelenin* (Amaren ondretako meza, astelehenean).

2.- *Ondretako traji*. Ondretan parte hartzeko trajea. Ezkontzako trajea urdin iluna edo marroi iluna izan zitekeen, ordea, ondretakoa beltza. Horregatik, gure aurrekoek zerbait beltza ondretako trajearekin konparatzen zuten. *Eun guztin txalopiai motorra soltaten ibilli giñan. Baltza amattuendun... Arpexe ordretako traji baño baltza* (Egun osoan txalupari motorra askatzen aritu ginen. Erabat belztuta bukatu genuen. Aurpegia, berriz, ondretako trajea baino beltzagoa).

ONDRÁU

Ondradua, neurritz handia eta zabala. *Mantela ondrau dakazu* (Zamaua ondradua daukazu, handia eta ederra). *Sobrekami ondrau bentzat* (Ohe azala zabala eta luzea behinik behin).

Pertsonei baino gehiago, izenondo hau gauzei ezartzen diegu. Neurri handikoa; falta barik, alderdi guztietatik apur bat soberan duena.

ONDÚ

Itsasoaren edo erreka hondoan (“fondo del río o del mar”). *Ur garbixe euanin ondu argi-argi ikustezan* (Ura garbia zegoenean hondoan argi-argi ikusten zen).

Gauza batzuk, asko ez, uretan erdibidean ere geratzen ziren, baina, gehienak, azalean ez bazeuden hondoan egoten ziren. *Azalin ezta, bañe ondure-be ezta jun* (Azalean ez dago, baina, hondora ere ez da joan). Erdibidean geratu zen seinale. Gomazko baloirik (*putze*), osorik zegoen bitartean, ez zen inoiz hondora joaten, eta harririk azalean geratu ere ez.

ONDUA

Hondoratu (“irse a pique”). *Geuk eiñddako paperezko barkuk onduatezin ariñ* (Guk eginiko paperezko txalupak hondoratzen ziren berehala).

Txalupa zaharren bat izan ezik, gure inguruan batelak hondoratzen ziren. Batzuetan guk nahita, tirabira eraginez, eta beste zenbaitetan zaharren zaharrez zuloak zituztelako. Hala ere, nahiz eta batelak ura hartu, hondora ez da joaten; gora begira edo azpikoz gora, baina azalean geratzen da, toletak eta karela bistan dituela. *Batela onduaazku* (Batela hondoratu zaigu).

Okerragoa izaten zen, arrantzan ari zen txalupa itsasoan hondoratzea. Horrelakorik ere gertatu zen; gainera gizon asko ito. Gogoratzen naizen ezbarrik latzenak 1951n eta 1955ean gertatu ziren. *Aldebaran* izeneko arrasteko ontzia (bere kidea, *Alkor*) 1951ko martxoaren 13an

hondoratu eta hamaika marinel ito ziren. Aldiz, 1955eko urtarrilaren 12an *Maitane* (bere kidea, *Karmentxu*) ontzia hondoratu eta hamaika gizon galdu ziren. Kolpe latza herri osoarentzat. *Txalopan bat onduatezanin, normala ixatezan maiñeron bat, ero gexa ittoti.* (Txaluparen bat hondoratzen zenean, normala izaten zen marinelen bat, edo gehiago, itotzea).

ONDÚ ATRAPA

“Hondoa harrapatu”. Norbait kanaberaz nahiz bestelako aparailuz arrantzan ari delarik, amua hondoan kateaturik geratzen zaionean esan ohi da. Batzuetan libratzea lortzen da; beste zenbaitetan ez. Libratu ezik, pita ebaki eta amu eta beruna hantxe utzi behar hondoan. *Atxetatik nebillen arrantzan da ondu atraparot* (Harkaitzetatik ari nintzen arrantzan eta amua hondoan kateatu zait).

Honen ordeez, “*ondu preso*” ere esan ohi da. *Ikustezu a kañaberi oker-oker eiñdde? Arek onduake preso* (Ikusten al duzu kanabera hura guztiz okertuta? Hari amua kateatu zaio hondoan).

ONDÚ JO

1.- Hondoa jo (“tocar el fondo”, “embarrancar”). Batel edo txalupei gertatzen zaie dabiltzan lekuan nahikoa ur ez dagoenean. Ez atzera eta ez aurrera geratzen dira. Gehienetan horrelako aberiak itsasoak berak konpontzen ditu marea igotzen denean. *Bafora ondu jota geature. Mari altsa arte zaiñ eonbir* (Txalupa, hondoa jota geratu da. Marea igo bitartean zain egon behar).

Guri ere gertatzen zitzaigun. Ur txikitan salto egin uretara eta hondoa jo. Igerian ari ginelarik ere bai. Ordea, golperen bat hartu arren, inoiz ez ginen geratzen enkailatuta, ez atzera eta ez aurrera. *Igaxan nabillela atxi jo ta arraskari eiñddot ainkan* (Igerian ari nintzela, hondoa ukitu eta urratua egin dut hankan).

2.- *Ondú jóta eón.* Lur jota egon (“abatido/a”, “desanimado/a”). *Semi ilgakonetik ondu jotara. Eziñddotza bueltaik emon* (Semea hil zaionetik lur jota dago. Ezin du gainditu).

ONDURE JUN

1.- Ur azalean dagoena hondora joan, ur azpian ezkutatu (“hundirse”). *Eztakiau ze pasaakon, bañe, ondure junde* (Ez dakigu zer gertatu zaion, baina, hondora joan da). *Ontxe arte azalin ixun, de ondure junde* (Orain arte ur azalean zihoan, eta hondora joan da). Gure gurasoen belaunaldikoek, honen ordeez “*ondoa (ondora) junde*” esaten zuten. *Txalopak alkar jo ta bixak jun eidiz ondoa* (Txalupek elkar jo eta biak joan omen dira hondora).

2.- *Ondure botá.* Hondora bota (“echar a pique”). *Santoñar bajurako txalopa bat merkante batek jo ta ondure bota eidau* (Santoñako baxurako txalupa bat zamaontzi batek jo eta hondora bota omen du). *Geu-pe kalan erdixan azalin zeoze ikusten gendunin, arrike etten geuntzan ondure botateko* (Guk ere erreka erdian ur azalean zerbait ikustean harrika egiten genion hondora botatzeko).

ONDUKO ARRAÑE

Itsasoan hondoan ibiltzen den arraina. Hondoko arrainak: *itxozapu, ollarra, languau, besiue, leatza, barbañe, palanki, momatxe, perloi, arraxi, urreburu, errebolu...*

Kontrakoa: *azaleku* (itsas azaleko arraina). Gaur egun baxurako itsasontziek azaleko arraina harrapatzen dute: antxoa eta atuna. Bata sarez eta beste kanaberaz, hurrenez hurren. Garai batean kordarekin hondoko arraina ere harrapatzen zuten. Horrek ez du esan nahi antxoa eta atuna beti azalean ibiltzen direnik, azaleratzen direnean harrapatzen dituztela baizik. Hondoko arraina, aldiz, arrasteko txalupek harrapatzen dute, sarea itsasoko hondoaren kontra-kontra eramanez. *Arrasteruk ekarten daben arrañe onduku ixaten da* (Arrasteko txalupek ekartzen duten arraina hondokoa izaten da).

ONDÚN

1.- Aldamenean (“al lado”). *Elixan alkarren ondun eongaz; joten* (Elizan elkarren ondoan egon gara; oso hurbil). Hurbiltasuna azpimarratu nahi denean: *ondo-ondun* (ondo-ondoan, oso hurbil). *Areik bixak alkarren ondun euazen; ondo-ondun* (Bi haiek elkarren ondoan zeuden; ondo-ondoan). *Joezaldü geure ondun bixi zan* (Jose “Zaldü”, Jose Plaza, geure aldamenean bizi zen). *Bizkaianekuk Xarenekun ondun bixizin* (Bizkaianekoak Xarenekoen aldamenean bizi ziren).

2.- Hondoan (“en el fondo”). Itsasoaren edo errekaaren hondoan gauza ugari zegoen baina gehienetan ur zikina egoten zen eta ez genuen ezer ikusten; marea jaitsi eta bistaratzen zena, hura bai. *Ondun euazen gauza batzuk mari bajatezanin ikusten genduzen* (Uretan, hondoan zeuden gauza batzuk marea jaistean ikusten genituen). Ur garbi samarra zegoenean, igerian ari ginelarik, ur azpira sartu, eta begiak zabaltzen genituen hondoan zegoena ikusteko. *Errixun, ondun, zikinkexi besteik ezan eoten. Plai ingurun de Saturrango atxetan eotezin ondun gauza polittak* (Errekan, hondoan, zikinkeria besterik ez zen egoten. Hondartza inguruan eta *Saturrarango* harkaitzetan egoten ziren hondoan gauza politak).

ONEA EIÑ

Hobera egin (“mejorar”). Itsasoari nahiz eguraldiari dagokionez sarrien. *Itxosun denporali euan, bañe, onea eiñddau* (Itsasoan ekaitza zegoen, baina, hobera egin du). *Denporik onea eiñddau* (Eguraldiak hobera egin du).

Gaixorik dagoenagatik ere esaten dugu hobekuntza izan duela adierazi nahi denean. *Aume aste betin txarto eonda, bañe, onea eiñddau* (Amona aste betean gaizki egon da, baina, onera egin du).

ONENAK EMÓN

Onenak eman (“ir en declive”, “haber conocido tiempos mejores”). *Gaztetan famau ixantzan ori igaxan. Ontxe-be eztau txarto etten, bañe, onenak emon zittuzen orrek* (Gaztetan ona izan zen hori igerian. Orain ere ez du gaizki egiten, baina, onenak eman zituen horrek).

ÓNGUN

1.- Oraingoan (“esta vez”). *Aurreko marin ezkendun ixte atrapa, eta gañea sari apurtuazkun, bañe ongun arrantzo ederra eiñddou: bi mille kaja leatz* (Aurreko itsasoratzean ez genuen ezer harrapatu, eta gainera, sarea txikitu zitzaigun, baina, oraingoan arrantzu ederra egin dugu: bi mila kaxa legatz). *Len eztotzat azarta, bañe, ongun jokot* (Lehen ez diot eman, baina, oraingoan joko dut).

2.- *Ongútan*. Oraingo aldietan, azken aldian (“ultimamente”). *Len egunero ikusteneban Arrigorrintzir pasietan, eta ongutan eztot ikusten. Gaxoik alakoxi!* (Lehen egunero ikusten nuen Arrigorri aldean paseatzen, eta azken aldi honetan ez dut ikusten. Agian gaixorik egongo da).

ONÍK EIÑ EZ

Kalte egin (“perjudicar”). *Atzo gabaz piperrak jan genduzen, da gabaz estamangu astune eukirot. Aetteik piperrak onik eiñ ez-ero* (Atzo gauean piperrak jan genituen, eta gauean urdaileko astuntasuna sentitu dut. Piper haiek kalte egin didaten susmoa dut).

ONILLE

Onila (“enbudo”). *Onille gauza askotako birrixatezan* (Onila gauza askotarako behar izaten zen).

Tamaina eta neurri guztietakoak ikusten genituen; “plastikozkorik alerik ere ez”, eta denak zikin zamarak. Ardoarekin erabiltzen zutena kolore ilunekoa, olioarena, urteetan koiperik kendu gabekoa. Tomatea ere etxean egiten zen, eta ondoren botiletan gorde. Horretarako ere onila behar. Ez dakit nondik “garrafoira”, hemendik botila, zahagitik botiletara eta abar. Horrelako maniobra ugariren lekuko izaten ginen etxean, dendetan, tabernetan. Guztiek behar zuten onila.

Gauzak ezin karo-karuk ixango; bañe, diru nun euan ba? Inok ezeban tantai-pe galdu nai. Orretteattik bizan onille (Gauzak ez ziren oso garestiak izango, baina, dirurik ez zegoen inon. Inork ez zuen tantarik ere galdu nahi. Horregatik behar zen onila). *Ardauta-be denda, beste batek Kresalan utzittutako anis botilliaz juten giñan. Beti axe botilli. Arei anis-botilliai ardaubotilli esaten geuntzan, etxin ardaub antxe eukitten gendulako. Eta Goiko Torreko Luziano-pe, garrafoittik anis botilla ardaub botateko onillebir* (Ardotara dendara, beste norbaitek Kresala tabernan hustutako anis-botilarekin joaten ginen. Beti botila bera. Anis-botila hari ardo-botila deitzen genion, etxean ardoa hantxe edukitzen genuelako. Eta *Goiko Torre* dendako Luzianok ere, “garrafoitik” anis-botilara ardoa botatzeko onila behar izaten zuen). *On (2006) zetako birde ba onille? Ixetako-bez. Laste berbi-be aztu engoazku* (Orain, zertarako behar dugu onila? Ezertarako ere ez. Laster hitza bera ere ahaztu egingo zaigu).

Hamaika urte beteta Lazkaora joan ginenean, ordurako bagenekien *onille* gaztelaniaz “embudo” esaten zela. Baina, ezusteko latza hartu genuen, hango mutiko eta fraide guztiek, euskara jator eta garbian ari zirelarik *enbudoa* esaten zutela ohartu ginenean. Gure belarrientzat ikaragarritzko kolpea izan zen. Beraientzat, guri *kaballu* esaten entzutea bezain latza.

ONILLIN

Izurdeek hondoan antxoa bildu eta gora ateratzen zutenean jateko, ongi bilduta leku estu eta txikian ateratzen zuten azalera, han jaten hasteko. Horrela azal-azalean, ongi bilduta zegoenean esaten zen *onillin* zegoela antxoa. Orduan botatzen zen sarea antxoa harrapatzeko.

***“Onillin atunak ipintteban antxoba txikixe. Ori ixatezan kosta azkanin. Ortxe setienbrin erdittik aurea agertzezan antxoba txikixe. Ordun biberoi-pe ezeuan da treñakiñ juten giñan. Atune topatezanin; atune sardi-baik. Antxoba txikixe, atunak estutute, gorri-gorri eiñdde eotezan batu-batun. Aiñ eotezan batun, ezan mobiuten ixetako. Olan gertatezanin, iñoix erreñaz artu-be bai”.* (Basterretxea Irusta Jon).**

(*Onillin* hegaluzeak ipintzen zuen antxoa txikia. Hori izaten zen hegaluze garaiaren bukaera aldera. Hortxe, irailaren erditik aurrera agertzen zen antxoa txikia. Garai hartan haztegririk ere ez zegoen eta sare handiagoeekin joaten ginen. Hegaluzea aurkitzen zenean; hegaluzea, sarda handirik izan gabe. Antxoa txikia, hegaluzeak estututa, gorri-gorri egoten zen bildu-bildu eginda. Multzo estu batean egoten zen batere mugitu gabe. Horrela gertatzen zenean, zenbaitetan salabardoaz ere hartu izan genuen).

ONÍN

1.- Onean, umore onez (“a buenas”). *Ori gixonoi, onin, beste iñor baño onaua ta bariara. On..., txarrea ikustemozu, allarte!* (Gizon hori, onean, beste inor baino onagoa eta bareagoa da. Ordea, umore txarrez sumatzen baduzu, ernal!). *Onin danogaz onak eta jatorrak* (Umore onez gaudenean denok gara onak eta jatorrak).

2.- Onean, goxo-goxo, haserretu gabe (“a buenas”). *Gauzak onin ezpozuz eiñ nai txarrin enbikozuz* (Gauzak onean egin nahi ez badituzu, txarrean egin beharko dituzu).

ON PORAORAN

Oraingo (“por ahora”, “de momento”). Osaketa: “on + “por ahora” + “n”. Gehienetan, “i” biak ahoskatzen ditugu bigun. *Urtitan jun birrixangaz Frantzire gasolle ettea. On poraoran ezga jungo. Amentxe artukou* (Urte luzeetan joan behar izan dugu Frantziara gasolioa hartzera. Oraingo, ez gara joango. Hementxe hartuko dugu). *Gero ikusikou, bañe, on poraoran negosixu laga engou* (Gero ikusiko dugu, baina, oraingo negoziua utzi egingo dugu).

ÓNTSU

1.- Oraintsu (“hace poco”). *Orreik ontsu eiben obri etxin. Osta-be obran daz?* (Horiek oraintsu egin zuten obra etxean. Berriro dute obra?). *Ontsu ikusittuaz nik orreibixok alkarreaz* (Oraintsu ikusi ditut nik bi horiek elkarrekin).

2.- *Ontsú ézta*. Aspaldi da (“hace ya bastante tiempo”). Ezezkako forma honi ere etekinik ateratzen diogu. *Ontsú ezta orreneko atte il zala* (Aspaldi hil zen horien aita). *Ontsú ezta orreik bafor barrixe ekarribela* (Aspaldi ekarri zuten horiek txalupa berria).

3.- *Ontsú-óntsú*. Duela oso gutxi (“hace muy poco”). *Iñakin bille zabiz? Ontsú-óntsú ixan da amentxe* (Iñakiren bila al zabiltza? Duela oso gutxi izan da hementxe).

4.- *Ontsungun*. Duela egun gutxi (“hace pocos días”). *Ontsungun esaztan bera-be baetorrela afatta, ta gaur esazta ezetz, eztatorrela* (Duela egun gutxi esan zidan bera ere bazetorrela afarira, eta gaur esan dit ezetz, ez datorrela).

5.- *Ontsungo báten*. Duela egun batzuk (“hace algunos días”). *Ontsungo baten Edurne ikusi neban kalin, de triste topa neban* (Duela egun batzuk Edurne aurkitu nuen kalean, eta triste ikusi nuen).

6.- *Óndioik óntsú*. Duela oso gutxi (“hace muy poco”). *Ondioik ontsú eukiban orrek endreru anaxiaz* (Duela gutxi izan zuen horrek liskarra anaiarekin).

ONTZÁ BAT TXOKOLATE

Ontza bat txokolate (“una onza de chocolate”). Tableta baten hamargarren partea izaten zen. Horixe zen hain zuzen gure askaria: *ontza bat txokolate eta ogixe (tato andixe)* (ontza bat txokolate eta ogi zati handia). Tabletari ez genuen etxean ikusten. Tabletak *Goiko Torre* dendan. *Goiko Torrin koskan emoteozkuen ontzi, atzamarraz saka eñ dde ogixin sartu barrurarte, eta listo. Ogixe jan da jan, eta alako baten txokolatiai ainke. Orduntxe pozik! Bañe gosei-peiz! Gosi zelan eukikoendun-be orrenbeste ogi janda!* (*Goiko Torre* dendan zorretan ematen ziguten txokolate ontza, hatzez sakatuta, ogian barruraino sartu eta listo. Ogia jan eta jan, halako batean txokolateari kosk egiten genion. Orduantxe pozik! Baina, goserik ez! Hainbeste ogi jan ondoren nola izango ginen gose!).

Txatxamatxalinatxu abestiak zioen bezala: “*Tirikitena baltza morena / ontza bat txokolate goixian onena*”. Txikitan behin baino maizago entzuten genuen abesti hau, baina, goizean txokolaterik ez genuen inoiz ikusten. *Goxin kafitezni zopakñ; eta ontza bat txokolate, arratsaldin, meixendetan* (Goizean kafesnea ogi zopak eginda; eta ontza bat txokolate, arratsaldean, askaritan).

ONTZÁI-PEZ ATZEA

Milimetro bat ere ez atzera; beti aurrera. Badirudi *ontza*, pisuaren neurria zela. Gure aitak distantzia edo luze-laburreko neurritzat erabiltzen zuen. Edozeri aurrera egiteko animu edo aholkutzat erabiltzen zuen: *Ontzai pez atzea* (Atzera milimetro bat ere ez; beti aurrera).

ONTZAKO URRÍ

Ontzako urrea (“onza de oro”). Gure gurasoek, balio handiko zerbait bezala aipatzen zuten, aurrekoei entzunda, beraiek ez baitzuten ezagutu. Ontza (“onza”) baten pisudun urrezko txanpona. Felipe IIIren garaitik Fernando VIIaren garaira bitartean erabili izan zen, eta 320 erreal (80 pezeta) balio zituen. Gure belarrietara ozta-ozta heldu zen berba hau.

ONTZIXE

1.- *Ontzia* (“recipiente”). Ez nuke esango gure artean maizegi entzuten denik; baina, bai noizetik noizera. *Au urau jasoteko ekatzu baldi ero ontzi bat* (Ur hau jasotzeko ekar diezadazu baldea edo ontzi bat).

2.- *Ontzixak eñ*. Harrikoa egin (“fregar”). *Arriku* berbaren orde, behin baino sarriago entzun izan dut. *Etorrikona, bañe, lelengo ontzixak enbittuaz* (Etorriko naiz, baina, lehendabizi, harrikoa egin behar dut).

Hitz elkarketa batean aurkitzen dugu *ontzixe* berba: *urberenkatontzixe* (ur + bedeinkatu + ontzia). *Elixan sartueran mundo guztik sartzaban esku urberenkatontzixin; batzuk garbixaua eta beste batzuk zikiñaua. Sanidadik a ure analiza baleu, zeozek urtengoban* (Elizara sartzean

denek bustitzen zuten eskua ur bedeinkatu ontzian; batzuek garbiagoa eta beste batzuek zikinagoa. “Sanidadeak” ur hura ikertu izan balu, emaitza ez zen txukun-txukuna izango).

ÓNUTZ

1.- Honantz (“hacia aquí”). *On aruzguz buelta bat emotea. Onutz gatozenin engotzuau diar* (Orain harantz goaz buelta bat ematera. Honantz gatozenezan deituko dizugu). *Arutz ondo junga, bañe, onutz, autobuse arin etorrirre ta maria eina* (Harantz ondo joan gara, baina, honantz, autobusa azkar etorri da eta zorabiatu egin naiz).

2.- *Onuzku*. Etorria (“vuelta”). *Aruzku*, joana (“ida”), eta *onuzku*, etorria (“vuelta”, “venida”). *Aruzko billetei arturot, bañe, onuzku ez* (Joaneko txartela hartu dut, baina etorrikoa ez). *Aruzko biaji ondo eiñ gendun, onuzku txarto; asarratute etorri giñan* (Joaneko bidaia ongi egin genuen, etorrikoa gaizki: haserretuta etorri ginen).

3.- *Onuzkun*. Honantz etortzerakoan, itzultzean (“al venir hacia aquí”, “al volver”). Sinonimoa, *onutzin*. *Aruzkun bakotxa bere biretik jun giñan; bañe, onuzkun, danok batea* (Harantz joatean, bakoitza bere bidetik joan ginen; ordea, itzultzean, denok batera).

ÓÑE

1.- Oina (“pie”). Besteak beste, gure eta aurrekoen artean bada desberdintasun nabarmen bat: haiek, hizkera zehatzagoa erabiltzen zuten. Guk, aldiz, orokortasunera jotzen dugu. Haiek zehaztasuna ematen zuten: *bietza, oñe, oñazpuxe, oiñorrazixak, orpu, orpo gañi, bernak, bernazakixe, belaune, zankabi, pantorrillak, izterra eta abar*. Guk, aldiz, *ainki*, eta kito. *Oñ azpizak miñdduteakaz* (Oin azpiak minduta ditut). Guk berriz, *Ainka azpizetan miñeakat*. Berba hau soilik sarri ez bada entzuten ere, hor ditugu berba onen arrastoak: *oñez, oñetakuk, oñortosik...*

Gure aurrekoek, luzerak eta zabalerak ere oinekin neurtzen zituzten. *Eskatzan luzeri neurtu gendun oñakiñ, de berrota zortzi oñ eukazen* (Sukaldearen luzera neurtu genuen oinekin, eta berrogeita zortzi oineko luzera zuen).

2.- *Oñak*. Oinak (“pies”). Zenbait joko eta jolas burutzeko taldeak edo ekipoak osatzetik hasi behar izaten genuen. Ze irizpidez baliatu taldeak egiteko? Parte hartzaile bik *oñak* egiten zituzten. Distantzia jakin batera jarri buruz buru elkarri begira eta oinak ematen hasten ziren, oinez oin, bataren eta bestearen oinak topo egin arte. Bestearen oina ukitu edo gainean jartzen zuena hasten zen taldekideak hautatzen. Horrela txandaka hautatuz osatzen ziren bi talde, sarrienik futboleant nahiz *alabanderaka* aritzeko.

Ez beti, baina gehienetan, irizpide zuzenez, burutuko zen joko edo jolasean trebeenak zirenak jartzen ziren *oñak* egiten.

Guk mutilok “*oinak eiñ*” genionari, neskek “*pausuk eiñ*” deitzen omen zioten. Neskek, futboleant aritzeko ez baina, *alabanderaka* aritzeko behinik behik, egiten omen zituzten *pausuk*.

OÑORRAZIXAK

Oin-orraziak (“huesos del empeine del pie”). Behatzetatik oinbularrera doazen oinen hezurren jarraipenak. Elexpuruk ere antzekoa dakar (“Bergara aldeko Hiztegia”): *oiñarrazixa*. Gure aita bere lagun baten pasadizo bat kontatzean aipatzen zuen berba hau:

“Gure laune Poliparko, bera-be oker samarra zan, bañe, attak goor artzeban. Attai disguston bat emotzan, da attak, etxin barrun kutxillu artu te segi eitzan. Balkoiko ati zabalik ikusibanin, saliri artu, balkotxibera salto eiñ dde oñorrazixak apurtu zittuzen. Astillerun bixi zin, lelengoko abitaziñoiñ”. (Arrizabalaga Badiola Antonio).

(Polikarpo gure laguna, bera ere oker samarra zen, baina, aita gogor hartzen zuen. Aitari disgusturen bat eman zion, eta aita etxean bertan, aiztoa hartu eta atzetik joan zitzaion. Balkoiko atea zabalik ikusi zuenean, korrika abiadura hartu, balkoitik bera salto egin eta oin-orraziak puskatu zituen. *Astilleru* auzoan bizi ziren, lehen solairuan).

Beste inori sekula santan ez diot berba hori entzun, ez Ondarroan eta ez beste inon.

OÑORTOZIK

Oinutsik, ortozik (“descalzo”). *Kaleko oñetakuk jantzitze kalea urtenarte, etxin oñortozik. Ez geunkan etxeko zapatillaik. Neskak eukitteben, bañe, guk ez* (Kalerako oinetakoak jantzi eta kalera irten bitartean, etxean oinutsik ibiltzen ginen. Etxeko zapatilarik ez genuen. Neskek izaten zituzten, baina guk ez). *Uran ero urabarrixan, soñin abarketak euki tte eurixe astemazan, abarketak erantzi, alkarrei amarra, kokotetik dindilizke ipiñi tte oñortozik. Oñak buztitte, bañe, abarketak sikuk* (Udan, nahiz udaberrian, abarketak soinean genituela euria hasten bazuen, abarketak erantzi, elkarri lotu, lepotik zintzilik ipini, eta oinutsik ibiltzen ginen. Oinak bustita, baina, abarketak “lehor” behinik behin). *Krisalin-be oñortozik. An zikin asko eotezan, lata zarrak, kristalak eta abar. Lantzin lantzin etten gendun ebaxan bat* (Marea jaistean, ur ertzean ere oinutsik. Han zikin ugari egoten zen, lata zaharrak, kristal pusketak eta abar. Sarri egiten genuen ebakiren bat).

ÓPA IXÁN

Opa izan (“desear”). Beti erabili izan da gure artean; hala ere gure aurrekoek guk baino maizago. *Olako desgraxaik eztotzat iñoi opa* (Horrelako ezbeharrik ez diot inori opa).

OPERAZIÑOI

Ebakuntza (“operación quirúrgica”). Egoerari seriotasuna, emozioa eta garrantzia eman nahian, sarri *andixe* izenondoa ezartzen zaio: *operaziñoi andixe. Itziarrei operaziñoi andixe eitze* (Itziarri ebakuntza egin diote). Hori, ebakuntza egina denean. Aldiz, egiteko denean, *euki* (eduki) aditzari lotzen zaio. *Operaziñoi dakatela esazte* (Ebakuntza egin behar didatela esan didate).

OPILLE

Opila (“torta”, “panecillo”). Entzun egiten genuen. Guk genuen opilari buruzko kontzeptua: ogi moduko zerbait, gari nahiz arto irinez egina; beti ere borobila eta txiki samarra; nolanahi ere gozoa. *Panadeixetan eta pastelexetan ikusten genduzen opillak, eskaparatin* (Okindegietan eta gozotegietan ikusten genituen opilak. erakusleihoetan). *Opillik ezkendun jaten, bañe, berbi gustateazkun; pentsaten gendun gozu ixanbizala* (Ez genuen opilik jaten, baina, hitza atsegin zitzaigun; pentsatzen genuen opilak gozoa izan behar zuela).

OPINIÑOI

Iritzia, iritzi politikoa (“opinión política”). *Bakotxak beran opiniñoi emon da kittu* (Bakoitzak bere iritzia eman eta kito). Berba honi guk ez diogu iritzi politikoaren zentzurik ematen, baina, gure aurrekoek bai. *Orreik opiniñoi diferentekuti* (Horiek politikari dagokionez ez dute berdin pentsatzen).

ORAÑE

Orina (“lunar”). *Arek neskik aperxan dauke orañe; eta politto emoteotza* (Neska hark aurpegian du orina, eta mesede egiten dio). *Orañe jakiñ eiñ birrixaten da nun euki* (Orina jakin egin behar izaten da non eduki).

ORAÑELA

Pixontzia (“orinal”). Garai hartan dezente erabiltzen zen. *Mesadenotxik orañelantzako leku eukitteban. Gabaz txixauri eukanak, orañela ata, txixe eiñ, eta txixez beteta dzat osta-be mesadenotxin. Gero, gauzi zan, ia a noa utzitzezan: komunea, balkoittik bera, karkaba ero noa?* (Gau-mahaiak pixontziarentzako lekua izaten zuen. Gauez pixagurez zegoenak, pixontzia atera, pixa egin, eta ontzia pixez beteta berriro sartzen zuen gau-mahaian. Gero, kontua zen, hura nora hustu: komunera, balkoitik behera, karkabara, edo nora?).

ORAPILLU

Korapiloa (“nudo”). Oinetakoen lokarriez aparte, arrantzaleen artean soka, kordela, pita eta abar, ugari izaten da. Korapiloak ere nonahi eta noiznahi eman behar izaten dira. Arrantzaleek, *orapillu* berba *emon* aditzaz lotzen dute: *orapilu emon* (korapiloa egin). *Au dingilin-dangulun da ta pare bat orapillo emongotzauz; olan, trinkata geatukora* (Hau kili-kolo dago, eta pare bat korapilo emango dizkiogu; horrela, gogor eta sendo geratuko da).

ORÁ PRO NÓBIS

Latin garbia: “*ora pro nobis*”. Denon artean, eskolan, etxean eta elizan, zenbat milioi aldiz errepikatu ote genuen eskaera hau, zer esaten genuen arrastorik gabe. Arrosarioa erreztatzen genuen bakoitzean, bukaeran letaniak. “*Kyrie eleison eta Christe eleison*” esaten hasten ginen. Baina, ondoren Ama Birjinarekin hasten zenean, “*ora pro nobis*” eten gabe. “*Stella matutina, salus enfermorun, refugium peccatorum...*” Eta hauetako bakoitzari, “*ora pro nobis*” eransten genion. Errogatibak egiterakoan, berdin; baina, hauetan aingeruen eta santuen izenak aipatuz. Orain berriz, latinez ordezkari euskara batuan, eta esaten dena ulertuta: *otoitz gure alde*.

ORBELA

Orbela (“hojarasca”). Herriko kaleetan zeuden arbola bakarrak (*Alamerakuk*) askatzen zituztenak ibiltzen ziren udazkeneko hego haizeak eraginda. *Atzoko errekaiaz, Alameran beangañin euazen orbela aidin ibillizin* (Atzoko hego haizeaz, zuhaitzian lurrean zeuden orbela airean erabili ziren). Osterantzeko orbela ez genuen hurbiletik ikusten.

ORDENA

Ordenatu, apaiz egin, apaiz bihurtu (“recibir el sacramento del orden”). *Datorren astin ordenaten da Fraixkorenako Juan Luis (Fraixkorenako Juan Luis datorren astean ordenatuko da)*. Horrelako berba potoloak izeba Klararen ahotan entzuten genituen maizenik.

ORDENI

Agindua (“orden”). *Ordeni*, eman, hartu eta bete egiten zen. Bete gabe uzteko aukerarik ez zen izaten. *Attak ordeni emon dau, almazenetik arraňak ekarteko* (Aitak agindua eman du, biltegitik arrainak ekartzeko).

Nork ematen zuen ordena? *Amak, attak, ixikok, osabak, abarik, maistrik, mojik, maxuk*. Guk bete. Beharko, gainera! Aginduak (*ordenak*) txintik esan gabe betetzen ziren. Orain, horrela, militarrek baizik ez dituzte beteko. Gaur egun menpekoak berehala galdetzen du, “*zeattik?*”. Ezkutuko alderdi politikoei eta sindikatuak ere *ordenak* ematen zituzten beren bazkideentzat. *Alderdikak boikota etteko ordeni emon dau* (EAJk boikota egiteko agindua eman du). Gauean etxera sartu eta aitak emaniko agindua bete gabe bazegoen “*eueldixe ederra!*” (a zelako ekaitza!).

ORDÍ

Ordaina (“lo que se debía”). Testuinguru bakarrean entzuten genuen berba hau. Goikoari, behekoari edo aldamenekoari arrautza, tipula nahiz patata eskatzen zitzaion, eta hurrengo batean *ordi* (ordaina) eraman. *Atzo alboko Fraixkitai arrautzi kendunetzan, da eruizu ordi*. (Atzo, aldameneko Frantziskitari arrautza eskatu nion, eta eramaiozu ordaina). *Atzo erundako kipulin ordi ekarrirau goiko neskik* (Atzo eramandako tipularen ordaina ekarri du goiko neskek).

ÓRDIGA

Birao leuna (“órdiga!”). Handiago bat ez esateagatik. “*Ospera*”ren mailakoa. Mutikoen artean entzuten zen; aurretik gaztelaniako artikulua erantzita ere bai: *la órdiga!* Emakumeen ahotan gutxitan.

ORDINAXU

Gizonezko baldar, trauskil, saskarra, gizalegeko formak gordetzen ez dakiena (“ordinario”). Tarteka emakumezkoren bat ere gertatzen zen horrelakoa; orduan, *ordinaxi*. Sinonimoak maiz erabili arren, honek badu presentziarik gure berbetan. *Ori baño pertsona ordinaxuauarik eztot ikusi* (Hori baino pertsona saskarragorik eta baldarragorik ez dut ikusi!). *Ikusizu orrek neskiurrek gauzak zelan eskatu, artu, eta gero zelan jan daben? Olako ordinaxi zelan ixaleike!* (Ikusi al duzu neska horrek gauzak nola eskatu, hartu, eta gero nola jan duen? Nola izan liteke hain trauskil eta saskarra!).

ORDIXE

Mozkorra (“borracho/a perdido/a”). Oso zentzu peioratiboan erabiltzen zuten gure aurrekoek: ardoak eta mozkorrak sarean harrapatuta duten pertsona. Gure belaunaldikook, berba ezagutu arren, ez dugu erabili izan. Honako abesti honetan agertzen da berba hau: *San Pedro, gixonak ardau erateko / Santixa, gixonak baño andrak ordixa / San Roke, andrak baleuke erango leuke*. Emakumeek ere kantatzen zuten.

ORDÚN DENPORAN

Garai hartan (“en aquellos tiempos”). *Ordun denporan biximoru goorraua zan, bañe on baño asko-be sinplia; ezan aín konplikau* (Garai hartan bizimodua gogorragoa zen, baina, gaur egun baino askoz sinpleagoa; ez zen hain korapilotsua). Sinonimoa, *orduko denporan*. *Orduko denporan, neun, besiue ta papardu atrapatezan asko* (Garai hartan, neguan, bisigu eta papardo ugari harrapatzen zen). *Ordun denporan, eun guztin kalin ibilltten giñan* (Garai hartan egun osoan kalean ibiltzen ginen).

Domeka Markuerkiagari (Domeka *Tobaneku*) entzun nion egun gure artean erabiltzen ez den honako forma hau: “*denpora aretan*”.

ORDUKE

Orduka (“por horas”). *Guk orduke etten dou biarra, ta paga-be olatteik etteozku. Zazpi ordu ettemozuz, zazpi paga; eta bost ettemozuz bost* (Guk orduka egiten dugu lan, eta ordaindu ere horrela egiten digute. Zazpi ordu egiten badituzu zazpi ordaindu; eta bost egiten badituzu bost).

ORDUKO

1.- Bezain laster, bezain pronto (“en cuanto”). Guk, batez ere adiera hau ematen diogu berba honi. *Attak aue zabaldu orduko, agintzebana bete enbizan* (Aitak ahoa zabaldu bezain pronto, agintzen zuena bete egin behar zen). *Tortilla zatixe txikixe ixatezan, da platerrea ata orduko jan etten gendun* (Tortilla zatia txikia izaten zen, eta platerera atera bezain pronto jan egiten genuen). *Domanuelek, mezi, asi orduko amaitzeban* (Don Manuelek, meza, hasi bezain pronto bukatzen zuen).

Ordea, beste adiera bat ere ematen diogu berba honi: orduko, aipatzen den unea baino lehen (“para cuando”, “antes de”). *Zu etorri orduko biar guztik amattute euazen* (Zu heldu orduko lan guztiak bukatuta zeuden). *Zueik etorri orduko botilla guztik euazen utzittute* (Zuek iritsi aurretik botila guztiak zeuden hustuta).

Guk ez, baina Bizkaiko beste zenbait lekutan (Aulestin, esate baterako) aditzaren elipsia egiten da: *Zubire orduko kantsaute nengun* (Zubira heldu orduko nekatuta nengoen).

2.- Ordu bakoitzeko (“a la hora”). *Mai Tobaneko fabrikan, antxobiai buru kentzen, orduko oberleku paateozku. Amar ordu etten genduzelez, eunin amar oberleko* (Maria “Toba”ren kontserba fabrikan, antxoari burua kentzen, orduko duroa ordaintzen ziguten. Egunean hamar ordu ematen genituenez gero, egunean hamar duro). Eskolara joan gabe, baina, dirua etxera!

3.- Une edo garai hartako (“de entonces”). *Orduko umik geu giñan* (Garai hartako haurrak gu ginen). *Orduko biximoruko detallik gaurko umiai esan, da entzun etten dabe, bañe siñistu ez* (Garai hartako bizimoduaren xehetasunak gaurko umeei adierazi arren, entzun egiten dute, baina, sinetsi ez). *Orduko abarik gaurkun tertixun bixizin! Donimilio-ta, Domanuel-da...* (Garai

hartako apaizak, gaurkoak baino mila bider hobeto bizi ziren. Don Emilio, Don Manuel eta abar).

ORDUKOXI

Ordukoa, garai hartakoa (“de aquel mismo momento”, “de aquella misma época”). *Oneik estanpok Amaberjiña Antiuku errire bajabenekutiz. Oneik erretratu-pe ordukoxitiz* (Estanpa hauek Antiguako Ama Birjina herrira jaitsi zutenekoak dira. Argazki hauek ere garai hartakoak dira).

ORDÚ ONÍN

Garai onean (“en el momento apropiado”, “en el momento oportuno”). *Ordu onin etorriza; ontxe bigendun batebaten laguntzi* (Garai onean etorri zara; izan ere, orain behar genuen norbaiten laguntza).

ORDURAKO

Ordurako (“para entonces”). *Ango jaxak berandu baten asi zin. Ordurako aspertute geuazen zaiñ eoten* (Hango festak oso berandu hasi ziren. Ordurako aspertuta geunden zain egoten).

ORDURARTE

Ordu arte (“hasta entonces”). *Bera alla zanin amattuzin amengo bakik. Ordurarte amen gauzi kalma ta bare eontzan* (Bera heldu zenean bukatu ziren hemengo bakeak. Ordu arte hemen gauzak bare zeuden).

ORDUTIK

1.- Ordudanik (“desde entonces”, “desde aquel momento”). *Ordutik makiñabat euri eiñddau* (Ordudanik makina bat euri egin du). *Ontxe urte bete ikusi neban umi. Ordutik asko azire* (Duela urte bete ikusi nuen umea. Ordudanik asko hazi da).

Orduntxetik: Garaiaren urruntasuna azpimarratu nahi denean baliatzen dugu berba hau. *Pentsa nox asarratuzin orreik bixok. Ba, orduntxetik ezti axkiratu* (Pentsa bi horiek noiz haserretu ziren! Ba, ordudanik ez dira adiskidetu).

2.- *Ordutik ona*. Ordutik hona, ordutik gaur arte (“desde entonces hasta ahora”). *Ordutik ona gauzak asko kanbixari* (Ordutik hona gauzak asko aldatu dira). *Lukasek baakixu nox artuban miñe. Ordutik ona kojoabill* (Badakizu Lukasek noiz hartu zuen min. Ordutik hona herren dabil). *Ordutik ona orrek eztau diro asko aurreatu* (Ordutik hona danik gaur arte ez du horrek diru asko aurreratu).

OREKAN

Arrantza egiteko modu bat, hots, arraunen laguntzaz txalupa erreferentzia jakin batetik distantzia berean mantenduz. Antzina, horrela, sardinatan aritzen ziren. Erreferentzia puntu bat jartzen zuten, *kurkille*, eta mazia puntu horretara botatzen zen, arraina (sardina) haraxe bil zedin. Eta mazia botatzen zen bitartean txalupa *kurkilletik* beti distantzia bertsura mantendu behar zen, hots, *orekan*. Ikus, *kurkille* (KURKILLE, 1).

Arrantza egiteko modu bat zen *fondun*, txipiroitan adibidez; eta beste bat *orekan*. Ikus, *fondun* (FONDU, 2).

ORENKA

Sarea botatzen zenean, txalupara lotuta izaten zuen soka sendoa. Baina, soka hau, *saritan* deituriko arrantza motan erabiltzen zen. Ikus *saritan*.

“Sarik botatezinin, sariai lotute soka bat eukitteban, andik eta txalopa. Aettei sokiai esateakon orenka”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Sareak botatzen zirenean, sareak txalupara lotuta soka bat izaten zuen. Soka hari deitzen zitzaion *orenka*).

ORGANISTERU

Organo-jolea (“organista”). *Beti entzuti ixandou Ondarrun organistero famau eontzala: Don Anjel Urtzelai, zaraustar abari* (Beti entzun izan dugu Ondarroan organo-jole trebea izan zela: Don Anjel Urtzelai, zaraustar apaiza). *Sasoi baten Jose Markue-be ixantzan organisteru* (Garai batean Jose “Markue” ere izan zen organo-jolea).

Organisteru berba gure aurrekoek esaten zuten maizago. Guk aldiz *organisti*.

ORGANU

Organoa (“órgano”). *Organu beti ezauturot nik Ondarruko elixan* (Organoa beti ezagutu izan dut Ondarroako elizan).

Organoa elizkizun garrantzizkoetan jotzen zen: meza nagusian, *primerako* hiletan, maiatzeko Ama Birjinaren elizkizunetan eta abar.

ORÍA

Airatu, haizeberritu (“orear”, “airear”). *Neguko erropak oriatea atattuaz* (Neguko arropak airatzera atera ditut).

ORIXKI

Horixka (“amarillento/a”). Horia izan barik, horira jotzen duen kolorea. *Alkondara orixki neukan asko jaztenebana; lejia tanti jausiaztan da kittu!* (Maiz erabiltzen nuen alkandora horixka bat neukan. Lixiba tanta bat erori zitzaidan eta kito).

ORIXO PÓTO

Dendari baten goitizena. Beraz, haren dendari *Orixo Potoneko dendi* esaten zitzaion. Gure auzoan, *Kanttopin*, zegoen. Pilotalekuaren ertzetik hasita, plazaren azpian zeuden, *Kresala* taberna, gatza gordetzen zen biltegi antzeko bat, *Armintxaneko* aroztegia, eta ondoren *Orixo Potoneko* denda. Gizon txiki samarra zen, betaurrekoduna; beti blusa grisa soinean. Denda hartako erakusleihoan (*eskaparatin*) sardina zahar handiak egoten ziren ontzi borobil batean. Ezin dut ziurtatu, baina, pentsatzen dut, *Kanttope* inguruan bizi ziren asko joango zirela denda hartara eguneroko erosketak egitera. *Orixo Potonetik ekarriztaxun kuartillo bat ardau. Amen botilli te diru* (“*Orixo Poto*”ren dendatik ekar izadazu lakari laurden ardo. Tori botila eta dirua).

ORIXU

1.- Olioia (“aceite”). Motorrek eta makina batzuek behar izaten zuten; lanparek ere bai; ordea, janaria egiteko behar zena garrantzizkoena. Beti izan da olioia, produktu preziatua. Horregatik, gerra ostean, errazionamenduan ematen zuten, hots, neurtuta. *Orixu karu zan, da naidanbeste ezan eoten etxitan* (Olioia garestia zen, eta etxeetan ez zen nahi adina egoten).

Gauetz hontzak lanparetako olioia lapurtzera elizara sartzen zirela ere makina bat bider entzun izan genuen, baina, inoiz ez genuen ikusi izan.

2.- *Orixu galdú*. Olioia galdu (“perder aceite”). Olio ontziak, nahiz makinaren batek jariora zuenean esaten zen. *Onek motorronek orixu galtzen dau* (Motor honek olio-jarioa du).

3.- *Orixu galdú*. Apur bat burutik eginda egon. *On jundanak penisateot bixkat orixu galduteaukela* (Orain joan dena, uste dut apur bat burutik eginda dagoela).

OR KONPÓN

Or konpon! (“ahí te las compongas / se las compongan”). *Guk geure biarrak ondo eiñddouz bai, te bestiok or konpon* (Guk gure lanak ondo egin ditugu, eta besteok or konpon).

Lokuzio honek badu osagai eta luzapenik: *Danin bonbon, eztanin or konpon!* (Dagoenean bonbon, ez dagoenean or konpon!). *Or konpon Mari Anton.*

ORNÍU

Hornitu (“bete”, “osatu”). Gure belaunaldikoek, erabili bai, baina, nekez; gure aurrekoek berriz, txitean-pitean. *Batzutan itxosotik otzarak erdi beteta etortezin, de areik orniu enbirrixatezin* (Batzuetan itsasotik erdi beteta etortzen ziren saskiak osatu egin behar izaten ziren).

OROXE

Hodeia (“nube”). Pluralean sarriago: *oroxak*. *Orrek oroï baltzorrek eztatt gauzonik ekarri birdaben* (Laino beltz horrek ez dakit gauza onik ekarri behar duen). *Antxe ikusten dizen oroxak ekarrikorabe eurixe* (Hantxe ikusten diren lainoek ekarriko dute euria).

ORPOTSA

1.- Orpo hotsa (“ruido de talones”). *Orpo-otsa: orpotsa*. Etxeetako zoruetan ohola besterik izaten ez zenez aukerarik ez zen falta izaten berba hau erabiltzeko. *Itxosa junbir daben baktotxin goiko gixonak goxeko ordutan ederra ataten dau orpotsa* (Itsasora joan behar duen bakoitzean goiko gizonak, goizeko orduetan, a zelako orpo hotsa ateratzen duen).

2.- Hanka jokoa, ziztu bizia (“carrera apresurada escapando de algo o de alguien”). *Lapurretan atrapa gendun. Arek eruban orpotsa!* (Lapurretan harrapatu genuen. Hark eramán zuen hanka jokoa!). *Paperakiñ sue etten gebizen Jospa Kaleneko entradan. Jospa Kalek urten dau etxetik. Atazkun zaatiáz, a zelako orpotsa erundouen* (Paperekin sua egiten ari ginen Jospa “Kale”ren etxeko atarian. Jospa “Kale” irten da etxetik. A zelako hanka jokoa eramán dugun!).

ORPÚ

Orpoa (“talón”). Orpoko minak-eta, entzuten genituen baina sentitu ez. *Attitteabill orpuko miñaz* (Aitona dabil orpoko minez).

Gure arazoa bestelakoa zen: galtzerdi bietako batek, edo biak, orpoan zuloa. Hori, egunero eta beti. Bat osorik aurkitzeko zoria izanik ere, lagunak orpoa urratuta. Erremedioa: galtzerdiari muturretik tira, muturra oinazpira sartu, eta orpo parera, osorik zegoen galtzerdi gunea ekarri, galtzerdiak, belaunetik gorakoak baitziren, arras luzeak. Bagenekien horixe zela egunero egin behar genuen “operazioa”.

ORRATTOIK!

Ustea adieraz dezake, eta desioa ere bai (“es de suponer que”). *Olakoik eztozu engo orrattoik* (Uste dut horrelakorik ez duzula egingo). *Aman enterrure etorrikora, orrattoik* (Uste dut amaren hiletara etorriko dela).

Orrattokan. Gauza bera, indartuta. *Orrattokan olakoik ezgako okurriuko!* (Horregatik, ez ote zaio horrelakorik bururatuko!).

ORRATZA

Emakumeek, mila gauza (gehienak arropak) konpondu behar izaten zituzten, eta berriak egin ere bai (jertseak, galtzerdiak eta abar). Besteak beste, horretarako orratzak behar ziren. Hona gure inguruan ikusten genituen orratzak: *jostorratza, galtzetorratza, burukorratza, balkoikorratza, sari konpontzeko orratza, mantilliai eusteko orratza...*. Bakoitzak bere eginkizuna betetzen zuen. *Buruko orratza galdugata ta lagunduztaxun topaten* (Buruko orratza galdu zait eta lagun iezadazu aurkitzen).

ORRAZIXE

1.- Orrazia (“peine”). Mutilok ez genuen orrazirik behar izaten. Neskek maneiatzen zuten guk baino hobeto orrazia, ilea ere luzeagoa erabiltzen baitzuten. Baina, orrazia, artista margolariek

pintzela bezala nork maneiatzzen zuten: herriko ile-apaintzaileek (*barberuk: Apalluk, Txurrukak, Justok eta abarrek*).

Ordea, nekez ezagutzen genuen, hortz guztiak osorik zituen orrazirik. Beti hortzen bat falta. Hala ere, gure buruek ez zuten nabaritzen horrelako akats txikirik.

2.- *Orraziestu*. Orrazi xehea (“lendrera”). *Orraziestu: orrazi+estu*. Ordea, gaztelaniako “lendrera” berba, “liendre” hitzetik dator. “Liendre”: bartza (zorriak ile artean jartzen zuen arrautza). *Orraziestu bir burun bartzik ez lagateko* (Orrazi xehea behar buruan bartzik ez uzteko). Lehendabizi ilea motz moztu, eta ondoren orrazi xehea gogor pasa. *Orraziestuaz burube urratu etteozkun amak. Guk ezgenkixen zetan ebillen, bañe, bai berak. Miñe emoteozkun, bañe, antxe, pasa ta pasa, ixe buru odoletan laga arte* (Orrazi xeheaz ia burua urratu egiten zigun amak. Gu ez ginen ohartzen, baina, amak bazekien zertan ari zen. Min egiten zigun, ordea, hantxe, orrazia pasa eta pasa, ia burua odoletan utzi arte). *Amak orraziestu artzebanin, dardaraka. Beste bateana baixun, norbera trankill* (Amak orrazi xehea hartzen zuenean beldurrez egoten ginen, nori tokatuko ote zitzaion. Beste norbaiten burua hartzen bazuen, norbera lasai).

ORRAZKERI

Orrazkera (“peinado”). Nesken artean ugariagoak ziren. Dena den, emakume helduek mototsa izaten zuten, eta neska gazte askok txirikordak. *Guk ez geunkan ixelako orrazkeraik. Mutil nauzixauak, burun ezkerreko aldin erraxi zea baño zuzenaua, eta bekoki gañin ondi, bustitite* (Guk ez genuen inolako orrazkerarik. Mutil nagusiagoek buruaren ezkerreko aldean marra zuzen-zuzena, eta bekoki gainean izur dotorea bustita).

ORRAZTU

1.- Orraztu (“peinarse”). Gu, amak nahiz arreba nagusiak orrazten gintuen. Izan ere norbere burua orrazteko ispilua behar zen; eta gurean, ispilu osorik ez zen izaten. Orrazteko garrantzizkoa zen ilea bustitzea; horrela mantentzen zen bitartean haize boladek ere ez zioten zirkinik eragiten ileari. Neskek, aldiz, elkar orrazten ere maiz jarduten zuten, jolasean, ilea ere guk baino luzeagoa izaten zuten eta. Mutilok elkar orrazten ez ginen aritzen. Bekoki gaineko ileak busti, apur bat txukundu eta listo.

2.- *Malutak orraztu*. Malutari (artaburu-hostoa), arrantzaleek beraiek eginiko orraziaren antzeko tresna baten bitartez, ariak atera. Hegaluzea eta hegalaburra harrapatzeko karnatatzat erabiltzen zuten maluta hori amuari lotuta.

Hegaluze arrantzan bi eratara egin izan da: *kazan* eta *alazin*. Maluta *kazan* erabili izan da. Ikus, *kazan*.

“Maluta-pe orraztu ettezin. Egur bat ixatezan; egur meie. Bera egurre biundu uretan da etteakozen aliketiaz egurrai berai jostorrazzak sartu; illaran-illaran orratz guztik altuera baten. Orraxixe morun geatzezan. Maluta orrixte ettezan lotu arixaz loruai ero pitiai, da txorti formatezan. Lelengo berai amuai lotzen asteziñan, da gero bixkat goratxua amu tapauaz, eta gañin, bixkat ingañateko ipiñtten zenduzen maluta lejiatakuk, zurittute. Amu albo batea eiñ dde malutak orraztu ettezin: arixak ata malutiai, eta uli morun geatzezan. Amu tapa etteban arek. Gero ipiñtteakon amuai trapo zati bat, gorrixte-ero berdi-ero. Ori ixatezan atunetako. Bañe arrantzalik malutata baserrixeta jutezinin, artoburun barruko maluti apartateben orretako; malutaiak biunenak”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Malutak ere orraztu egiten ziren. Ohol zati txiki bat izaten zen; ohol mehea. Ohola bera uretan bigundu, eta aliketekin jostorrazzak sartzen zitzaizkion oholari; errenkadan orratz guztiak neurri berean. Orrazi baten antzera geratzen zen. Maluta orria ari batez alanbreari edo pitari lotzen zitzaion, eta multzoa eratzen zen. Lehenik amuari berari lotzen hasten zinen, eta gero apur bat gorago amua estaliz, eta gainean, arraina (hegaluzea edo hegalaburra) apur bat engainatzeko ipintzen zenuen lixibaz zuritutako maluta. Amua albo batera egin eta malutak orraztu egiten ziren: hariak atera malutari, eta ilea bezala geratzen zen. Amua estali egiten zuen hark. Ondoren

amuari zapi zati bat ipintzen zitzaion, gorria edo berdea. Hori hegaluzetarako izaten zen. Ordea, arrantzaleek, malutatara baserrietara joaten zirenean, artaburuaren barru aldeko maluta hautatzen zuten horretarako; malutarik samurrena).

ÓRREK

Horrek: “Hori”ren ergatiboa. *Orrek irabazi eiñddau ontxe-be* (Horrek orain ere irabazi egin du). Pluralean (horiek), aldiz, absolutiboa nahiz ergatiboa, biak dute forma bera: *orreik. Orreik eztabe olakoik engo* (Horiek ez dute horrelakorik egingo). *Orreik laste allakori* (Horiek laster helduko dira). Hauek forma indartuak: *orrettek, orretteik. Orrettek eiñddau ori biarroi* (Horrexek egin du lan hori). *Orretteik eukiben atzo azidenti* (Horiexek izan zuten atzo istripua).

ORRETANTXE

Horretan (“en eso”, “haciendo eso”). *Ontxe-be sagarrak zuritzen dabill ori. Orretantxe pasarau arratsalde guzti* (Orain ere sagar zuritzen ari da hori. Horretan eman du arratsalde osoa). *Ongutan eunero orretantxeabill: apaxuk preparaten* (Azken boladan, egunero ari da horretan: aparailuak atontzen). Honen sinonimoa: *orretxetan. Orretxetan pasaten dau orrek denpori* (Horretan ematen du horrek denbora).

ORRIXAK

Zatiak (sare zatiak). Izan ere hauek izaten ziren *sarin orrixak*: sare zati handiak lotu gabe. Sare zati haiekin, sare konpontzaileek, emakumeek, elkarri josiz, sarea egituratu egiten zuten patroï bakoitzak nahi zuen erara.

“Ori ixatezan, zelako sari naizun; zemat brazaku. Eurak maistrak, sarikonpontzallin maistrak kalkulateben: “onenbeste orri ekarri bizuz”. Gitxigorabera sarik zemat birdaben esateotzen patroik ekarteko. Eurak gero etteben orrixak josi bata bestiai. Sari orrixetan etortezan. Eun metroko orrixak ixatezin; eun metroko zatixak alkarreaz josteko”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Hori izaten zen, nolako sarea nahi zenuen; zenbat brazakoa. Maistrek beraiek, sare konpontzaileen maistrek, kalkulatzen zuten: “honenbeste orri ekarri behar dituzu”. Gutxi gorabehera sareak zenbat behar zituen esaten zioten patroïak ekar zitzaizkien. Gero beraiek orriak elkarrekin josi egiten zituzten. Sarea orrietan etortzen zen. Ehun metroko orriak izaten ziren; ehun metroko zatiak elkarri josteko).

ORRUTZ

- 1.- Horrants, alde horretarantz (“hacia ahí”). *Len onutz eiñddouen bire guzti on orrutz enbiou* (Lehen honantz egin dugun bide guztia, orain horrants egin behar dugu).
- 2.- *Orruzku*. Horrantsko bidea. *Onuzku antomobillin eiñddou, bañe, orruzku oñez nai dou eiñ* (Honantsko bidea autoz egin dugu, baina, horrantskoa oinez egin nahi dugu).
- 3.- *Orruzkun*. Horrants joaterakoan. *Orruzkun launak toparouz eta danok batea junga* (Horrants joaterakoan, lagunak aurkitu ditugu eta denok batera joan gara). Sinonimoa: *orrutzin. Orrutzin guzela pensarou bixarko bazkaxe nun eiñ* (Horrants joaterakoan pentsatu dugu biharko bazkaria non egin).

ÓRTIK-EMENDIK

Nolabait, hortik eta hemendik (“entre una cosa y otra”). *Gauzi baltz ikusteben, bañe, alegiñe eiben, da ortik-emendik, kontsegiuben bentzat diruoi* (Gauza beltz ikusten zuten, baina, ahalegina egin zuten. Hortik eta hemendik, azkenean behintzat lortu zuten dirua).

ÓRTIZ

Herriko aberats bat; aberastasunaren eredutzat jarri izan dena. Agirrek (Jesus María Agirre Azpiri) kontatu zidan, herriko herren batek esaten zuela: “*Koju ixati aberatsa ixati balitt, Ortiz*”

koju, te ni aringaingalaxe” (Herrena izatea aberatsa izatea balitz, Ortiz herrena eta ni korrikalaria izango nintzateke).

Ortizenek fabrika: San Iñazio kalean zegoen *Ortiz* kontserba fabrika. Gu txikiak ginenean hantxe zegoen, eta orain (2006) ere bai. Zumaian ere jarri zuen Ortizek kontserba fabrika. Ikus, *uli pika* (ULI, 2).

ORTOZIK

Oinutsik, ortozik (“descalza/o”). Sinonimoa: *oñortozik*. *Dan otzaz ezatteze ortozik ibilli* (Egiten duen hotzaz ez zaitezte oinutsik ibili).

Berba honen erabilera aparta Aulestiko andre bati (Tomas Urkidi) entzun nion: “*Negu gorrixin, eurixe zan botala; eta ure arran etorren kaltzadan bera. Andra bat ikusi neban antxe kaltzadan zier ortoz-ortozik*”.

ORTSAIÑ

Jokoz kanpo (“fuera de juego”, “orsai”, “off side”). Futboleko berba zen. *Ortsaiñ euan da ezta gola ixan* (Jokoz kanpo zegoen eta ez da gola izan). *Ori betira ortsaiñ* (Hori beti dago jokoz kanpo).

Metafora gisara, lanari muzin egiten dionagatik esaten da: *Orrek ortsaiñ etteotza biarrai* (Horrek lanari muzin egiten dio).

ORTÚ

Baratzea (“huerta”). Herrian bertan, txoko askotan zeuden baratzeak. Ordea, gu ibiltzen ginen lekuan (*Kanttopin*) ez zegoen bakar bat ere. Han, *sari, karru, soki, batela* besterik ez zegoen. Goiko Kalekoek-eta jakingo zuten guk baino hobeto baratzeak non zeuden, eta horietako bakoitza norena zen ere bai.

Aste Santuan ere, elizako otoitzetan, gurutze bide eta sermoietan, makina bat bider entzuten genuen *Ortu Santu* (Baratze Santua).

ÓRU

Urrea (“oro”). Jokorako kartek (“naipes”) dituzten lau adarretariko bat: *ezpati, kopi, bastu te oru*. *Beie oru* (Triunfoa urrea da). *Oru bota bizendun eta ezpati botazu* (Urrea bota behar zenuen eta ezpata bota duzu). *Kaballo oru botako zendule pentsarot* (Zaldi urrea botako zenuela uste nuen). Izeba Klarak, berak beti zuzen esateaz aparte aldi oro zuzentzen zigun: ***Oru ezta esaten urri baño; oru erderaz da*** (*Oru ez da esaten, urrea baizik; oru gaztelaniaz da*). *Bateko oru bota birrixan dot* (Bateko urrea bota behar izan dut).

ORZÁ ONDÓ

Arrazoi osoa duzu (“tienes toda la razón”). Beste norbaitek esandakoaz ados zaudela adierazteko erabiltzen dugu. *Langustiaz txanpana naxa ardau baltza baño* (Otarrairekin ardo beltza baino nahiago xanpaina). Hori esan duenari, beste batek honela agertuko lioke bere adostasuna: *Orza ondo!* (Arrazoa duzu).

OSABA

Osaba (“tío”). Euskal herriko beste zenbait lekutako joera bera izan da gure artean ere: *Tio Anastasio eta tia Matilde*. Hala ere nahiko garbi ikusten da *tio* eta *tia* berbak erabiltzeko joera, gure herrian behinik behin, frankisten artean nabarmena izan dela. Horrek ez du esan nahi abertzale edo euskal zaleen artean joera hori izan ez denik. Ordea, frankisten artean inoiz ez da erabili *osaba* ; kasualitatez ere ez. Guri etxean irakatsi ziguten *osaba* eta *ixiko* esaten. Horretaz aparte, *osaba* edo *izeko* denaren lana ere izaten zen: *Niri osaba esan / niri ixiko esan*. Horregatik, pertsona berak *osaba*-izeko batzuei era batera, eta beste batzuei beste era batera ere deitzen zien: *Tio Kontzalo, tio Fausto, Tia Leona. Bañe, ixiko Miren, osaba Antonio, osaba Jon, ixiko Klara, osaba Andoni, ixiko Purita*.

OSAGILLI

Sendagilea, medikua (“médico”). Lehenik *mediku* berba ikasi genuen, eta geroago *osagilli* ere bai. Bietara esaten genuen, baina, maizago *mediku*. Baziren, ordea, garbizaleak, *mediku* esatea baino ipurdia erretzea nahiago zutenak. *Osagille famau, dana esplikaten dabena tokaazku* (Sendagile ona, dena azaltzen duena, tokatu zaigu). *Osagilliana junbina goxeko beatzixetan* (Sendagilearengana joan behar dut goizeko bederatzietan).

OSASUNE

Osasuna (“salud”). Esan ohi dute, zerbaitetaz ez zarela ohartu ere egiten, falta zaizun arte. Horregatik, gu ez ginen osasunaz konturatu ere egiten; osasun ona genuelako. Osasun kontuak helduen ahotan baizik ez genituen entzuten. Hori bai, arropa edo oinetakoak estreinatzerakoan esaten ziguten: *osasunaz apurtu*. *Osasuna* Nafarroako futbol taldea ere ezagutzen genuen, baina, nork pentsa euskal hitza zenik?

OSATU

Sendatu (“curarse”). Gaixotzen ziren umeak, batzuk osatu egiten ziren eta besteak hil. *Goiko umi gaxoik euan da ezta osatu; ill eiñdde* (Goiko umea gaixorik zegoen eta ez da sendatu. Hil egin da).

OSKOLA

Oskola (“cáscara”). Pluralean agertzen zitzaigun maizago (*oskolak*). Bere osaketan *oskol* zuten berba ezagunenak: *atzoskola, atzamarroskola, bietzoskola, intxaurroskola, arrautzoskola*. *Arrautzoskolak bentanatik bera botattuz batenbatek* (Norbaitek arrautza oskolak bota ditu leihotik behera). Noizbehinka beste batzuk ere agertzen ziren. *Amendaz oskolak-eta, batenbatek urrak jattuz* (Hemen daude oskolak, beraz, norbaitek urrak jan ditu).

Txalupa txikiak parekatzen ziren intxaur oskolarekin; eta handiak ere bai, itsaso txarra zegoenean. *Intxaur oskola mouko batela euan ortxe amarrata* (Intxaur oskola bezalako batela zegoen hortxe lotuta). *Denporale goorratazenin, txalopaik andixena-pe intxaurroskola morun ibilttendiz* (Itsasoan ekaitz gogorak sortzen direnean, txaluparik handienak ere intxaur oskola bezala ibiltzen dira olatu artean). Konparaketa hauen esanahiaz jabetzeko, batzuetan, arraskako palankana urez bete, ura apur bat mugitu eta intxaur oskola jartzen genuen bertan. Hori intxaurraren jabe egiten ginenean, barneko fruitua jan ondoren.

OSORBA

Begiratu, behatu, zaindu (“observar”). *Arratsaldin, bazkal ostin, eunero juten da ori antxezir bakar-bakarrik*. *Neuk osorbakot ori ia ze etten daben* (Arratsaldean bazkal ondoren egunero joaten da hori alde hartarantz bakar-bakarrik. Neuk zainduko dut ea zer egiten duen).

OSÓIK

Osorik (“entero/a”). Gure etxean gauza asko ez zen osorik egoten. *Utsalapiku-be osoik eotezan apurtu arte* (Itsulapikoa ere osorik egoten zen puskatu bitartean). *Gure etxea ogixe osoik sekule ezan allaten* (Gure etxera ogia osorik ez zen inoiz iristen). Ekartzen zuenak kentzen zion lehen koskorra.

Ososoik. Oso-osorik. Sinestezina izanik ere egia zela adierazi nahian erabiltzen zen. *Gure beko Pedrok, geure etxin, geure aurrin, maskuluk biñaka ta irunaka ososoik auan sartu, birrinddu te traga eiñ zittuzen Gabon gau baten* (Gure behean bizi zen Pedrok, gure etxean, gure aurrean, barraskiloak binaka eta hirunaka ahoan oso-osorik sartu, txikitu eta irentsi egin zituen Gabon gau batean).

OSOSOIKU

Batere maleziarik gabeko pertsona, borondate onegia duena (“dócil, ingenuo/a”). *Ososoiku ixati-be ezta ona. Malezixan bixkat euki enbirde* (Batere maleziarik gabekoa izatea ere ez da ona. Malezia apur bat eduki egin behar da). *Ososoiku bazaz kaka engotzue burutibera* (Onegia bazara, nahi duten guztia egingo dizute).

OSOSU

Pertsona bat guztiz “normala” ez denean adierazten dugu berba honekin. Ordea, beti, ezezkako esaldietan, zalantzakoetan edo galdeketetan. *Ori beko andrioi eztatt ososuran* (Ez dakit beheko emakume hori guztiz “normala” den). *Ori mutulloi ososure?* (Mutil hori guztiz “normala” al da?). *Engoneuke oixe eztala ososu* (Egingo nuke, horixe ez dela guztiz “normala”).

ÓSPA EIÑ

Ospa egin, hanka egin, alde egin (“escapar”). *Burle eiñgentzan zeoeiñ kalin ikusten gendunin, ospa etten gendun ariñ* (Aldez aurretik burla egin genion norbait kalean ikusten genuenean hanka egiten genuen azkar).

Edozein lekutatik, maiz eta azkar egin behar izaten genuen *ospa*. Egun osoa jendea zirikatzen eta edonori burlaka diharduenak, etsaia ugari; begiak erne, eta ospa egiteko beti prest. Horretarako hankak arinak ere bagenituen.

Nagusiagoek txikiagoak uxatzeko ere balio zuen honek, agindu eran emana. *Ospa amendik geu ibillibiata* (Ospa hemendik, guk ibili behar baitugu). Horrelako uneetan ez zen beste aukerarik izaten.

OSPELA

Ospela (“sabañón”). *Etxea otzak baltzittute alla ta sutan bertan ipiñi eskuk. Ospelak ero zeozek urten enbir* (Hotzak akabatzen etxera heldu eta eskuak suaren ondo-ondoan ipintzen genituen. Ospelak aise irteten zitzaizkigun). Hotzak eta tenperatura aldaketa bortitzek eragiten zizkiguten. Nik, behinik behin, hatzetan eta belarrietan izaten nituen; beste batzuek behatzetan ere bai.

OSPITTALA

1.- Herriko babes-etxea (“asilo municipal”). Zaharren, umezurtzen, bakarrik geratzen zirenen eta etxean inork nahi ez zituen herritarren egoitza. Elizatik kanposantura bidean, eskuinaldetik azken eraikuntza.

Mojek, herrian ikastetxea zuten ordena berekoek (“Hijas de la Crruz”), zuten egoitzaren ardura: etxea eta elizatxo, *San Jungo elixi* (San Joan eliza). Izan ere, aldare gainean, erdi-erdian, San Joan batailariaren irudia zegoen. *Lantzin beñ neu-be jutenittan ospittalea Don Jesuseaz. Arek mezi emon da nik mezi eraso* (Noizetik noizera ni ere joaten nintzen babes-etxera Don Jesus San Miguelekin. Hark meza eman eta nik eraso). Meza bukatu ondoren mojek apaizari gosaria (*benetako armozu: galleta, mermelada eta abar*) ematen zioten. Akolitoarentzat ere beti izaten zen zerbait. *Ospittaleko mojak emondako galletak ezin erozelakuk ixaten: zidarrin batutako surtiduk* (Babes-etxeko mojek emaniko galletak ez ziren nolanahikoak izaten: zilar paperez bildutako gailera bereziak).

Kanuto eta Karlos anaia umezurtzak ere hantxe bizi ziren. Kanuto hura, *Oskorrik Ondarroan jasotako abestian* (“*Egun baten Kanuto kalera juan zan; karruak zapalduta etxera juan zan... Kanuto zizilindro, zilindro, zilindro...*”) agertzen dena zen. Bi anaia hauei goitizenez *Kakotenekuk* esaten zieten.

2.- *Ospittalea*. Babes-etxera (“al asilo”). Hori, benetan berba garratza zen, testuinguru eta egoera jakin bat adierazten baitzuen. *Ospittalea erun dabe* (Babes-etxera eraman dute). Honek zera esan nahi zuen, seme-alaba ugari izan arren, inork etxean hartu nahi ez, eta aita edo ama *ospittalea* (babes-etxera) eraman zutela. *Iñok enabela nai sumateotenin, saliri artukot ospittalea* (Seme-alabetariko inork ez nauela etxean hartu nahi sumatzen dudanean, berehala joango naiz babes-etxera). *Neuk bentzat neure gurasu eneuke ospittalea erungo* (Nik, behinik behin, nire

gurasoa ez nuke babes-etxera eramango). Hobe isilik egon eta premia heltzen denean gurasoa etxean hartu.

Garai batean “*ospittalea erun*” ordez “*ospittalea altsa*” entzuten genuen sarri. Garai hartako “*ospittala*” (herriko babes-etxea) *Antiguara* bidean, herriko kaskotik goian geratzen zen; beraz, agian horregatik izan zitekeen “*altsa*” (igo, jaso) aditza erabiltzea. Ordea, Ibarrangelun ere era horretara esaten dute: *Ospitalera altzau* (*Ibarrangelu, kantu eta kontu*. Domingo Zuluaga). Han ere ospitalea herriko goiko aldean ote da ba!

3.- *Ospittaleko móji*. Indizioak eman, zauriak garbitu eta zaintzen zituen moja (Sor Josefina) ere hantxe *ospittalin* (herriko babes-etxean) bizi zen. *Ospittaleko mojiana jente asko jutezan indiziñoi artzea ero kuri ettea* (Babes-etxekeojarengana jende ugari joaten zen indizioa hartzera edo sendaketa egitera).

Garai hartan guk, lan horretan, Sor Josefina ezagutu genuen. Gure izeba Pilarerekin Barakaldon bost urte egin ondoren Ondarroara bidali zuten, eta bertan aritu zen “ospitalean”, lanerako gauza izan zen bitartean. Ondoren Irunen duten etxera erretiratu zen.

Sor Josefinaren aurretik, lan horretan beste moja bi ere aritu omen ziren: Sor Teresa eta Sor Dolores. Ordea, horiek guk ez genituen ezagutu. Gure belaunaldikoentzat, *ospittaleko moji*, Sor Josefina izan zen.

OSTÁ-BE

Berriro, ostera, ostera ere (“de nuevo”, “otra vez”). Errepikapena adierazten du. *Maxuk osta-be kastiue emozku* (Maisuak berriro zigorra eman digu). *Amak osta-be jo engonau* (Amak berriro jo egingo nau).

Zerbaitekin aspertuta egon, eta berriro errepikatzea agintzen zutenean (maisuak, amak, aitak, apaizak, koruko zuzendariak...), berba honekin adierazten genuen kexa, galdera gisa egina: “*Ostabe?*”. Zenbaitek, testuinguru honetan, berba honi forma eta tonu berezia ematen zioten: *Osteabe* edo *ostiabe?*

OSTANTZA

Berba hau soilik eta bakarrik ez zaigu agertzen baina bai elkarketan: *gauostantza* eta *egunostantza*. Ikus berba horiek.

OSTEA

Ordea, berriz (“sin embargo”). *Nik marmittakuai beti botateotzat ardau zurixe ero koñakan bixkat*. *Beste batzuk, ostea, eztotze olakoik ixte botaten* (Nik marmitakoari beti botatzen diot ardo zuri edo koñak apur bat. Beste batzuek, ordea, ez diote horrelakorik ezer botatzen). *Batzuk arratsaldin urteten dabe ibillttea; ni, ostea, goxin goxa* (Batzuk arratsaldean irteten dira ibiltzera; ni, berriz, goizean goiz).

OSTERI

1.- Joan-etorria, ostera, buelta (“vuelta”, “salida”). Ostera nora egiten zen?: *kalea osteri, barra osteri, molla osteri, plaza osteri, kanposanture osteri, Antiure osteri, Arta osteri, ixikonea osteri, elixa osteri, denda osteri, almazenea osteri, borea osteri, baforea osteri, plaire osteri, Saturraneia osteri, Santa Klara osteri, amanea osteri*. *Goxin eiñddot elixa osteri, te on mandatutanu* (Goizean izan naiz elizan eta orain errekaduak egitera noa). *Barra osteri eiñddot eta Iñakiaz eona* (Portura buelta egin dut eta Iñakirekin egon naiz).

2.- *Osteraka*. Bueltaka. Leku berera eten gabe bueltaka aritzea. *Aztu ettengata ze ekarri birdoten, da amenabill denda osteraka* (Ahaztu egiten zait zer ekarri behar dudana, eta hemen nabil dendara bueltaka). *Gaur ostera bi eittuaz elixa: bata goxin de besti illuntzin enterrure* (Elizara bi ostera egin ditut gaur: bata goizean eta bestea iluntzean hiletara).

Komunea osteraka. Komunera bueltaka. Hau seinale txarra izaten da: beherakoaren ondorioa. *Beruzkuaz nabill dde gau guzti pasarot komunea osteraka* (Beherakoa dut eta gau osoa eman dut komunera bueltaka).

OSTIA

1.- Forma honetan euskaraz, haserre zegoen norbaiti entzuten genion birao gisara. *Ostia! Zeuk ezpozu nai jun neu jungona* (Ostia! Zuk ez baduzu joan nahi ni joango naiz). Beste batzuek, gaztelaniako artikulua eta guzti. *“La ostia! Beti neuri tokatengazta biarrik txarrena* (“La hostia”! Beti niri tokatzen zait lanik okerreana). Haserre birao gisara, ozenki esana, gogorra egiten zen. Are eta gogorragoa, aurretik *mekauen* jartzen zenean: *Mekauela ostia!!*

Baziren, orde, haserretu gabe, bi berbatik bat *ostia* esateko ohitura zutenak. *Ostia! Ederra gola sarturau* (Ostia! A zelako gola sartu duen). *Ostia! Ederra eueldixe* (Ostia! A zelako eguraldia).

2.- *Ostiaka*. Eten gabe *ostia* esaten jardutea. *Ostia esanbaik orrek eziñddau berbaik eiñ. Eun guztin dabill ori ostiaka* (Ostia esan gabe horrek ezin du hitzik egin. Egun osoan ari da hori *ostiaka*). *“Ostia”, erozeñen aurrin esaten dau orrek: gurasun aurrin, zarran aurrin, umin aurrin ero abarin aurrin. Orrei eztotza arduraik* (“Ostia”, edonoren aurrean esaten du horrek: gurasoen aurrean, zaharren aurrean, umeen aurrean, edo apaizaren aurrean. Horri bost axola).

OSTIADI

Tontakeria, inuzentekeria (“mariconada”). *Amen jentik eztauke olgetako gooik, eta ostiadaik eztoxun eiñ* (Hemen jendeak ez dauka txantxetako gogorik, eta tontakeriarik ez ezazu egin). *Exun enbizune, ostiadetan asibaik* (Egin behar duzuna egin ezazu, tontakerietan hasi gabe).

OSTIKE

“Ostia”, hots, kolpeak emanez (“a hostia limpia”). *Eztai zeattik, atte ta semi alkarrei zaataka asizin. Gerotxua auskan. Atzanin attak ostike ataban semi etxetik* (Ez dakit zergatik, aita eta semea elkarri builaka hasi ziren. Geroxeago borrokan. Azkenean aita “ostia” emanez atera zuen semea etxetik). *Berbetan asi tte ostike amattuben* (Hizketan hasi eta borrokan, kolpeka, bukatu zuten).

OSTIKOKARI

Ostikada (“patada”). *Ostikari* ere entzuten da. Jotzeko modu hau mutilen artean erabiltzen zen, erasorako nahiz defentsan. *Berak ukabillaz jo nittun, de eskapatea ixule nik ostikokari emonetzan popan* (Berak ukabilkada eman zidan, eta alde egitera zihoala nik ostikada eman nion ipurdian). *Beangañin dala lepun emotzan ostikari* (Lurrean zegoela bizkarrean eman zion ostikada).

OSTIKUAZ JO

Ostikoz jo (“pegar una patada”). *Ostikuaz jo, ta kantiñe aidin botaneban. Nik pentsako neban-ba esnez beteta euanik!* (Ostikoz jo eta kantina airean bota nuen. Ez nuen uste esnez beteta zegoenik). *Jo aditzaren orde, zenbaitetan emon ere lotzen zaio: ostikuaz emon. Arratoi eskilletan berutz etorren. Ostikuaz emonetzan da paetin inplata laga neban* (Arratoia eskaileretan beherantz zetorren. Ostikoz jo eta horman erantsita utzi nuen).

ÓSTIN

Ondoren (“después de”). Lekua adierazterakoan, *atzi* berba gailendu zaio: *ate atzin, armaxo atzin....* Denbora adierazteko, “noiz” galdegaiari erantzunez, erabiltzen da. Dena den, aurreko belaunaldikoek maizago. *Meza ostin alkarreaz eonga* (Meza ondoren elkarrekin egon gara). *Gerra ostin, goxa ero berandua, ixte danok etorri giñan errire* (Gerra ondoren, goizago edo beranduago, ia denok itzuli ginen herrira).

OSTIOTSA

“Ostia” hotsa. Ozenki eta eten gabe *ostia* esanez. *Itxosotik derrefente illdde etorri, eta siestan euan. Ati joten asi gazenin... arek ataraben ostiotsa!* (Itsasotik neka-neka ginda etorri, eta

siestan zegoen. Ate joka hasi gatzazkionean... izugarritzko “ostia” hotsa atera du!). *Ostiotsin urten dau etxetik* (Ozenki eta eten gabe “ostia” esanez irten da etxetik).

OSTIRIPEZ

Ezer ere ez (“...ni nada”). Testuingurua argi eta garbi zehaztuta duenean, zer harrapatu ez duen, zer jan ez duen, zer ikusi ez duen nahiz zer entzun (testuinguruari dagokion aditza) ez duen aipatu ondoren berba honekin (*ostiripez*) ematen dio errematea zerrendari, beste testu inguru batzuetan ere “*ostixi*” berba txitean-pitean erabiltzeko ohitura daukanak. Garai batean ehuneko ehunean gizonezkoak, eta orain ere bai. *Goxeko ordutan urten gendun batelaz txibi naxan. Urten gendunin kalma zurixe euan, bañe gerotxua axe berdi ataban. Ez gendun atrapa txibiripez, kabraipez da ostiripez* (Goizean goiz irten ginen batelarekin txipiroiak harrapatzeko asmotan. Irten ginenean bare-bare zegoen, ordea, geroxeago haize bizia atera zuen. Ez genuen harrapatu ez txipiroirik, ez kabrarik, eta ez ezer). Neska batzuek orain, testuinguru batzuetan “*ostixi*” berba erabiltzeko ohitura (ohitura berria edonola ere) hartu dute: *Popan ikutu eitza ta ederra emotza ostixi* (Ipurdian ukitu du, eta zartako ikaragarria eman dio). Gaur egun horrelako esaldiren bat neska (gazte samarra edonola ere) baten ahotan entzutea ez litzateke harrigarria izango; ordea, “*ostiripez*” lokuzioaz baliatzeko hori baino ohitura handiagoa behar da, hots, luzaroko usadioa.

OSTIXI

1.- Ostia (“Hostia Sagrada”). Berba hau ez genuen nolanahi erabiltzen, bagenekielako errespeturik handiena zor zitzaioela. Horregatik sagaratu aurretik “forma” deitzen genion. *Bixar Don Jesusek Gozikan dauke mezi. Arda te formak neuk erunbittuaz* (Bihar Don Jesusek Gorozikan dauka meza. Ardoa eta mezatarako ostiak nik eraman behar ditut). Sagaratuari deitzen zitzaion *ostixi*, baina, ez maizegi. Nahiago izaten zen beste berba batzuk baliatzea: *Santisimu, Gure Jaune. Abarik mezi emoteko ostixa andixe birrixateban; eta jentiai Gurejaune emoteko txikixak* (Apaizak meza emateko ostia handia behar izaten zuen, eta jendeari Jaunartzean emateko txikiak). Komunio garaian abesten zen kanta batek ere “*Ostian bizi zera...*” zioen.

Komuniñoi Txikixe (7 urterekin egiten zena: lehen Jaunartzea) eta *Komuniñoi Andixe* (11 urterekin) egiten ziren arren, horrek ez zuen esan nahi, batean ostia txikia, eta bestean handia ematen zirenik. Ostia (forma) handia apaizak baizik ez zuen hartzen. *Ostixa andixe, abarik bakarrik ardauaz; bestiok txikixak* (Ostia handia apaizak baizik ez zuen hartzen, ardoarekin; beste guztiok txikiak).

2.- “Ostia”, golpe latza (“golpe fuerte”). *Auskan asiri eta beixin emotza ostixi* (Borrokan hasi dira eta begian eman dio sekulako kolpea). *Bizikletan ixule jausire. Ederra ostixi arturau belauin* (Bizikletaz zihoala erori da. A zelako kolpea hartu duen belaunean!). *Emoteotzuten ostixiaz Mutrikure arte botakozattut* (Ematen dizudan kolpeaz Mutrikuraino botako zaitut!).

3.- Berba baten adiera indartzeko balio die hitz hau erabiltzeko ohitura dutenei. *Tonto ostixi* (Tontoa halakoa!). Beti ere despektiboekin: *putaseme ostixi, mangante ostixi, ganberro ostixi, putero ostixi, iñuzente ostixi, kabroi ostixi, marikoi ostixi, guzurti ostixi, lapur ostixi*.

OSTONTZEKU

Gainontzekoa, gainerakoa, osterantzekoa (“el resto”, “lo demás”). *Zueik jeneru ekarri te sue prepara. Ostontzeku neure konture* (Zuek erosketak egin eta sua atundu. Gainontzekoa nire kontu). *Lorak ekarritakun zueik aide trankill. Ostontzeku geuk amattukou* (Loreak ekarritakoan zuek joan lasai. Gainerakoa guk bukatuko dugu).

OSTONTZIN

Gainontzean, osterantzean (“por lo demás”). Aldez aurretik aipatzen diren alde txar eta makurrak arindu nahian erabiltzen da berba hau. *Ondala amabost egun etxi erregazkun, eta*

pasan astin bafora ondua. Ostontzin ondo gabiz (Duela hamabost egun etxea erre zitzaigun, eta aurreko astean itsasontzia hondoratu. Gainontzean ondo gabiltza).

ÓSTRAK

Ostrak (“ostras”). Beti pluralean; bakarra ia inoiz ez genuelako ez entzuten eta ez ikusten. *Batzuk, ostrak gordiñ-gordiñik jateottuez limoiñ bixkat eiñdde* (Batzuek, ostrak gordin-gordinik jaten dituzte limoi apur bat eginda). *Gabonetan ostrak karu eotendiz* (Gabonak inguruan ostrak garesti egoten dira). *Eronun artutako ostrak ezileikez jan* (Nonahi hartutako ostrak ezin daitezke jan).

OSTRAS!

Harridura berba. Handiagoa ez esateagatik. *Ostras! Neuk pentsateneban baño tanto gexa eittuz gaztik* (Ostras! Nik uste baino tanto gehiago egin ditu gazteak). *Ostras! Eurixe asirau* (Ostras! Euria hasi du).

OSTRUTIK ATÁ

Errotik atera, sustraitik atera (“sacar de raíz”). *Zelaxan erdixan euan pagu ostrutik atarabe* (Zelai erdian zegoen pagoa errotik atera dute).

ÓSTU

Ebatsi, lapurtu, ostu (“robar”, “hurtar”). Jaungoikoaren hamar aginduen artean zegoen batek honela zioen, “*no hurtar*”. Guk horrela ikasi genuen “gaztelania batuan”. Lapurtzea bekatua zenez, lapurtuz gero aitortzera joan behar zen, eta gainera ostutakoa itzuli. Osten zuenari lapurra deitzen genion. Ordea, geroago ikasi genuen, behin baizik lapurtzen ez duenari, ez zaiola “lapurra” deitu behar. Guk ahal genuena osten genuen: *sagararak, kexak, kaameluk, mandatutako atzeakuk*, “*Kresalako*” *boreatik ziarruk, aman amantaletik diru...*. Ondarroan gehien lapurtu izan den jeneroa, arraina. Arrantzaleek txalupatik, eta deskargan aritzen ziren emakumeek biltegitik (“almazenetik”) lapurtzen zuten. “Konpradore batzuek” berriz, ostutako arraina prezio laurdenean erosi eta bikoitzean saldu. Zein ote lapur handiagoa?

Gure osaba baten ustez jendeak errazegi esaten zuen, “*ni ena lapurre*” (ni ez naiz lapurra). Hori, lapurretan egiteko aukera guztiak izan eta ostu ez duenak esan dezakeela esaten zuen. *Sekule ostu eztozulako ezazela lapurre? Parajitan eontzaz ala?* (Inoiz lapurtu ez duzulako ez zarela lapurra? Aukerarik izan al duzu inoiz?). Lapurtzeagatik ez da arazorik sortzen. Baldin eta harrapatzen bazaituzte hasten dira arazoak.

Beñ ostuko zerbezak eta bertan atrapa (Behin lapurtu genituen zerbezak, eta jabeak harrapatu egin gintuen). Lapurtu eta batzuk edan egin genituen. Nik bederatzi edo hamar urte besterik ez nituen izango. Edan gabe egon bagina ez dut uste harrapatuko gintuenik. *Balenaxun ostu genduzen zerbezak* (Hondartzan zegoen tabernan lapurtu genituen garagardo botilak).

OTAMAIKE ESKUTIK

Hogeita hamaika eskutik duenari musean jokora ezin zaio irabazi. Lokuzio honek, zeinahi testuingurutarako balio du, “*aurrea hartu*” adierazteko. *Areik goxa ibillizin; bañe, gu ordurako an geuazen. Otamaike eskutik eiñ geuntzen* (Haiek goiz ibili ziren baina, ordurako gu han geunden. Aurrea hartu genien).

ÓTSA

Zarata, soinua (“ruido”). Soilik berba hau ez dugu erabiltzen; honen ordeaz, beti *zaati / zarati* (zarata). Ordea hitz elkartuetan, bigarren osagai gisara sarri agertzen zaigu: *ainkaotsa, axkoraotsa, ateotsa, astillotsa, burdinotsa, berbaotsa (berbaru), diarrotsa, eztulotsa, kanpaiotsa, kutxillotsa, makillotsa, mekauenotsa, musikaotsa, nearrotsa, ostiotsa, orpotsa, pausotsa, potrotsa (potrotsin), tanborrotsa, traskotsa, tanboliñotsa, tirotsa, txalotsa, txiliñotsa,*

txilixotsa, zapatotsa, zentellotsa, zinttaotsa. Or dabill kanpaiotsa! Ezaunde bixar jai andixerana (Hor dabil kanpai soinua! Ezagun da bihar jai handia dela).

OTSÚ

Artza (“oso/a”). *Donostire eskurtsiñoiñ jun giñanin ikusi gendun Igeldon euan otsu* (Donostiara txangoan joan ginenean ikusi genuen *Igeldon* zegoen artza).

1972 aldera izango zen, eguerdi-eguerdian gizonetzko koadrila handiak basoerdiak edaten tabernarik taberna. Ni ere hantxe, lagunekin. Taberna batean sartu eta bi gizon zuzen-zuzen niregana, ea *otsu* zer zen galdezka. Eta nik, gaztelaniako “lobo” zela. Eta bietako batek berehala, “*Ordun “oso” zelan esaten da ba?*”. “Oso” euskaraz artza esaten zela erantzun nion. Batak besteari: “*Banekixen onettek jakingobana*” (Banekien honek jakingo zuena) .

Baina, “oso” adierazteko *otsu* berba erabiltzen badugu, oraindik ez dugu argitu “lobo” nola esaten dugun. Bermeotarrek bezala, *lobu* (haiek *lobue*). Eta otso-txakurra: *perrolobu*.

Berba honek konparaketetarako ere balio izaten digu. *Euerdixan zea baño trankilla bazkaltzen gazela otsu morun etorriaztazen anaxe bixak* (Eguerdian lasai-lasai bazkaltzen geundela, artzak bezala etorri zitzaizkidan bi anaiak).

ÓTXO EIÑ

Borobila den zerbait erabat okertu (“deformar algo que de por sí es redondo”). *Bizikletan ixule arbolu joban da aurreko burbille otxo eiñdde lagaban* (Bizikletan zihoala arbola jo, eta aurreko gurpila erabat okertuta utzi zuen).

OTXOKUARTO

Bere iritziz bidezko ez den zerbait eskatu zaiolako haserrea agertzen duenak erabiltzen du berba hau, eskaera ukatze aldera. *Ze eskurtsiñoi te ze otxokuarto!* (Ze txango eta ze arraio!). Amak edo aitak horrelakorik esaten zuenean, alabak edo semeak seguru zuen txangora ez zela joango.

ÓTZA

Hotza (frío). *Pertsona zarrak pasakoben otza, bañe guk ez. Guk ez gendun astiri-pe eukitten otza sentiuteko* (Pertsona nagusiek pasatuko zuten hotza, baina, guk ez. Guk ez genuen astirik ere izaten hotza nabaritzeko).

Orain baino negu gogorragoak egiten zituen; beraz, hotz handiagoak. Hala ere, ez naiz gogoratzen hotza pasatzen genuenik. Egun osoan eten gabe martxan ibiltzen ginenez, ez genuen hotzik sentitzen. Hotzaz lotuta entzuten genituen esaldiak: “*Otza(k) dardaraka eon, otzak artzen eon, otzak sikatu, otzak baltzittu, otzan-otzaz kuxkurtute, otzak pasata...*” *Pasazatteze barrure, or kanpun otzak artzen eonbaik* (Sartu zaitezte barrura, hor kanpoan hotzak hartzen egon gabe). *Otzak baltzittute etorriri barratik* (Hotzak belztuta etorri dira portutik). *Kalin bixiran bat euan ortxe otza(k) dardaraka* (Kalean bizi den bat zegoen hortxe hotzez dardarka).

Negu gorrian, gure etxeko sukaldea gori egoten zen; gelak, aldiz, hotzak. Egia esan, etxea oso txikia zen eta geu asko, eten gabeko mugimenduan. Horrela, giroa geuk berotzen genuen.

OTZARI

Saskia (“cesto”, “cesta”). *Asto-otzari* (asto-otzara) ere sarri ikusten genuen, baserritar ugari etortzen baitzen egunero, astoz batzuk eta astoarekin besteak, goizean goiz, jeneroz kargatuta. Baina, gureak *antxoba-otzari* eta *itsosoko-otzari* ziren batez ere. Antxoa sasoian txalupek ekartzen zuten arraina (antxoa) saski sakon eta handietan (*antxoba-otzaretan*) sartzen zuten, gurdietan edo kamioietan jarri, eta behar zen lekuetara eramateko: herriko kontserba fabriketara nahiz kanpora. Horregatik, soto eta bazter guztiak egoten ziren antxoa-otzaraz josita. Otzarek seinale desberdinak izaten zituzten, bakoitzak bereak ongi bereizteko; margoz eginiko seinaleak: gorria, berdea, urdina, beltza eta abar. Jabe bakoitzak bere txaluparen koloreko marka. *Tobaneko antxoba-otzarak marka baltza eukitteben, bafora-be baltza zalako* (“*Toba*” familiako antxoa-otzarek seinale beltza izaten zuten, txalupa ere beltza zelako).

Antxoa-otzara, beltzenak, zaharrenak eta zikinenak ganbaretan egoten ziren. Eta bakoitzaren eguna (urtemuga) hurbiltzen zenean, ganbaran, antxoa-otzaran lo egin beharko genuela esaten ziguten: beldurrez akabatzen egoten ginen norbere urtebetetze eguna iristeko. Nahiago izaten genuen gure eguna sekula ez heltzea. Gainera, horrela gazte-gazte iraungo genuen.

Garai hartan Ondarroan, baxurako txalupak eta arrastekoak, ehun baino gehiago zeuden. Arrantzale guztiek zuten *itxosoko otzari* (itsasoko otzara). Horixe zen beraien “maleta”, itsasoratze aldi bakoitzean behar zituzten gauza guztiak (arropa, janaria, tabakoa...) eramateko. Saski handi zamarra izaten zen; ez oso sakona; alderik alde heldulekua zuen, besoa sartu eta eroso eramateko. Heldulekuaren parean izaten zuen ohol finkoa bisagra eta guzti; eta alde banatara zurezko estalkiak. Itsasotik etxeratzen zirenean ere otzara horretan jasotzen zuen bakoitzak bere arrain-partea: zati bat tokatzen zitzaiona, eta beste bat “lapurtutakoa” (ez denek, eta ezta beti ere). Gure aitag otzaran zer eramaten zuen itsasora? Ogia, “leche condensada” potea, gazta, intxaurrak, tabakoa... *Otzari prepaatara?* (Otzara prest al dago?). *Itxosako diar ettebenin, otzari artu te abante* (Itsasora joateko deitzen zutenean, otzara hartu eta martxa).

OTZARRARI

Zirrara, hotz-zirrara (“impresión”). *Ikusirotenin andri arpei guzti apurtute odoletan, otzarrari eiñgata*. (Ikusi dudanean emakumea aurpegia txikituta odoletan, ikaragarritzko zirrara egin zait). *Gaur eiñddaben izotzaz, igaxan ebizen. Ikusitte bakarrik otzarrari sentiuirot* (Gaur egin duen izotzarekin igerian zebiltzan. Ikusita bakarrik hotz-zirrara nabaritu dut).

OTZ EIÑ

1.- Hotz egin (“hacer frío”). *Ez urten kalea otz etten dau-te* (Ez zaitez kalera irten hotz egiten baitu). *Atzo otz goorra eiban* (Atzo hotz gogorra egin zuen).

2.- *Otz eón*. Hotz egon, hotz egin (“hacer frío”). *Neuk urten dot kalea, ta ozda* (Ni irten naiz kalera, eta hotz egiten du). *Goxin otz euan, bañe on epeldu eiñddau* (Goizean hotz egiten zuen, baina, orain epeldu egin du).

OTZIKARI

Hotzikara (“escalofrío”). *Otzikarak sentiuttuaz, eta usteot gripe atraparotela* (Hotzikarak nabaritu ditut, eta uste dut gripea harrapatu dudala).

Sukarrak eragin zezakeen, baina, bai hotzak ere.

OTZÍN

Berehala, lipar batean, amen batean (“en un instante”, “en un santiamén”). *Amen biar askora, bañe, danon artin otzin engou* (Hemen lan handia dago egiteko, baina, denon artean lipar batean bukatuko dugu). *Au otzin garbittukou* (Hau amen batean garbituko dugu). *Au kantiau ezta errez-erreza bañe, otzin ikasikou* (Abesti hau ez da hain erraza, baina, berehala ikasiko dugu).

Bizkaieraz “zabalik itxi” (zabalik laga, zabalik utzi) esaten denean, beste euskalkiak darabiltzatenei “kontraesana” edo “aldrebeskeria” irudituko zaie; ondarrutarron “*otzin berotu*” ere berdin “*otzin*” berbaren esanahia ezagutzen ez dutenei. *Euerdiko beakazopi jangou afattan. Otza eongora bañe, otzin berotukou* (Eguerdiko baratxuri zopa jango dugu afaritan. Hotza egongo da baina, berehala berotuko dugu).

OTZITTU

Hoztu (“enfriar/se”). *Artuxun esni otzittu baño len* (Edan ezazu esnea hoztu baino lehen). *Jantzixu jaki, otzittu engoza-ta* (Jantzi ezazu jaka, bestela hoztu egingo baitzara).

OZKILLE

Eskasa, kaskarra (“mediocre”, “insignificante”). Ordea, baiezka inoiz ez dugu erabiltzen; beti ezezka. *Gaurko bazkaxe ezta ozkille ixan* (Gaurkoa, sekulako bazkaria izan da). *Biar asko*

eiban, da gañea, eun askotan. Bañe, arturaben alogera ezta ozkille ixan (Lan asko egin zuen, eta gainera, egun askotan. Ordea, jaso duen soldata, bikaina izan da).

OZPALAK

Azala (“corteza”). Gure hiztegian, testuinguru jakin batean agertzen zen berba hau: egurrak txikitzen aritzen ginenean. Neskek ere inoiz burutzen zuten lan hau, baina mutilok maizago. Dena den guk *ozpala*, enberraren azalari esaten genion. *Egurrak txikitzen asteko lelengo, tronguai ospala kendu biako* (Egurrak txikitzen hasteko, lehendabizi enberrari azala kendu behar zaio).

OZTOZTIN

Ozta-ozta, justu-justu (“con dificultad”, “a duras penas”). Testuinguru ugaritarako baliatzen dugu berba hau. *Peñagarikanok oztoztin irabazirau partidu* (Peñagarikanok justu-justu irabazi du partida). *Kalin gora natorrela izerdi otza sentiurot. Oztoztin allana etxea* (Kalean gora natorrela izerdi hotza nabaritu dut. Ozta-ozta heldu naiz etxera). *Luzarun eon da gaxoik, eta gaur urten dau kalea. Bañe, ondioik oztoztin dabill* (Luzaroan egon da gaixorik, eta gaur irten da kalera. Baina, oraindik ozta-ozta dabil). Sinonimoa: *oztoztan*. *Launakiñ eona berbetan da denpori pasaaizta. Oztoztan atraparot autobuse* (Lagunekin egon naiz hizketan eta denbora joan zait. Ozta-ozta harrapatu dut autobusa).

Galdetzeko

1. OBEBIARRIN
2. OBILLDDU
3. OCASO: Kbratea etortezan “Dito” (ixena eta afilleru)
4. ODOL OTZIN
5. ODOL OTZeku
6. ODOL TXARREKU
7. OJI: bizarra kentzeko oji?????????
8. OLATU: kanpai olatu, barruko olatu, kanpoko olatu
9. OLEA afillerure??? Eleuterioren kontuak... zuzenak?????
10. OLE-OLE. Jospa Kale-ren izenabizenak
11. OLEZKO MOLLI
12. OLONA?
13. OLLARRA: Vixente Ollarra (Afilleruk)
14. OLLARJOKU???
15. OLLAU
16. ONBIARRIN edo ONBIARREZ?????????
17. ONETIK ATA
18. ONETIK URTEN
19. OÑAK ekipuk etteko?????????
20. OÑARRIXE??? (B)
21. ORDEZKU???
22. ORIXU GALDU
23. OR KONPON Mari Anton(luzapena?)
24. ORMI (B)
25. ORPOTIK ATA? Ze testuingurutan?
26. ORTIZ: Agirren biarren afilleru ? **Azpiri**
27. ORTOZ-ORTOZIK
28. **OSKOLAK. Langustiñunak eta txirlanak be oskolak / abillana oskolak????**
29. OSKOLA: Adjektiboa: ariña, sendotasunik gabekoa...???????
30. OSKOLDU
31. OSOKO: Desixena?
32. OSPITTALA: Ordun denporan ospitxalin euazenak: gixonak eta andrak...
33. **OSPITTALEKO MOJI: Ixiko Pilareri galdetu..**
34. **OSTANTZA: egun ostantza (Osaba Andonik:94,)**
35. OSTRU

- 36. OSTRUK
- 37. OTERO
- 38. OTXANA / OTXANANEKUK:
- 39. OTZAKILL: Berbin esanahia / Miel Otzakill
- 40. OTZOTZIN
- 41. OZBERO
- 42. OZIO
- 43. OZPALAK

BERBA BEREZIAK, ETA KONTUAN IZATEKOAK
OTZIN